

Istraživanje javnog mnjenja Srbije, zima 2007/08. godine

SOCIJALNI I POLITIČKI MILJE PREDSEDNIČKIH IZBORA

Istraživački tim:

Srećko Mihailović (rukovodilac tima), Zoran Stojiljković, Đorđe Vuković i Miloš Mojsilović

Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID) realizovao je **treće** u nizu istraživanja u okviru projekta “**Identifikacijom problema do njihovog rešenja – jačanje kapaciteta javnih institucija za prevenciju potencijalnih sukoba**”. Istraživanje je bilo terenskog tipa, a podaci su prikupljeni putem intervjua «licem u lice». Anketiranje je izvedeno od **25. do 31. decembra 2007.** godine na reprezentativnom uzorku od **1502** punoletna građana. Istraživanjem je pokrivena cela teritorija Srbije (bez Kosova i Metohije).

Osnovne sociodemografske karakteristike ispitanika koje su uzete u obzir prilikom istraživanja su: pol, starost, obrazovanje i radno-svojevinski status:

- Pol: žene - 47% i muškarci – 53%
- Starost: ispitanika od 18 do 29 godina - 22%, od 30 do 39 godina - 17%, od 40 do 49 godina - 16%. od 50 do 59 - 21%, starijih od 60 godina - 24%.
- Obrazovanje: bez škole - 6% ispitanika; završena osnovna škola - 17% ispitanika, završena škola za radnička zanimanja - 15%, neka druga srednja škola - 43%, viša škola ili fakultet - 19% ispitanika.
- Radnosvojevinski status: poljoprivrednici - 3%, domaćice - 7%, privatnici - 5%, zaposleni u državnom sektoru - 15%, zaposleni kod privatnika - 16%, penzioneri - 25%, nezaposleni – 21%, učenici i studenti - 8%.

O istraživanju

Istraživanje, odnosno projekat čije je ono deo, predstavlja nastavak projekta „**Izgradnja proevropske demokratske kulture kroz jačanje kapaciteta kreatora javnog mnjenja**“, koje je CeSID realizovao u periodu od marta 2005. do novembra 2006. godine. Pomenuti projekat se, kao i ovaj, bazirao na istraživanjima javnog mnjenja, čija je osnovna namera bila identifikovanje nedemokratskih vrednosti i stavova i sačinjavanje preporuka za njihovo prevazilaženje. Sadržinski, čitav istraživački ciklus se bazirao na istraživanju linija političkih podela, odnosno stavova i vrednosti na kojima ove podele počivaju. Aktuelni projekat nastavlja sa istraživanjima kao načinu identifikovanja problema, a u fokusu se nalazi istraživanje potencijalnih konflikata, njihovih uzroka, posledica, izvesnosti, načina rešavanja... Naša ideja je da, pre rešenja određenih problema, treba raditi na njihovom jasnom identifikovanju, kako bi se do rešenja došlo na što bolji način. U tom kontekstu, čitav projekat ima za svoju osnovnu ideju utvrđivanje stava javnog mnjenja prema konfliktima. Dalja namera je da se predstavnici javnih ustanova na što bolji način upoznaju sa stavom javnog mnjenja o ovom pitanju i kako bi mogli da na pravi način reaguju i rade na sprečavanju, prevazilaženju ili kanalisanju konflikata, koji nužno postoje u svakom društvu.

Osim opšte percepcije konflikata i njegovih pojedinačnih vrsta, u ovom istraživanju ispitivane su i druge teme koje na posredan ili neposredan način mogu biti u vezi sa temom konflikata. Stoga, istraživački izveštaj sadrži i nalaze o partijsko-izbornim preferencama birača, potom o društvenom i političkom aktivizmu, ne/poverenju u institucije, stava prema Kosovu, Evropskoj uniji i međunarodnoj zajednici, oceni i zadovoljstvu sopstvenim životom itd. **S obzirom na aktuelni politički trenutak (predsedničke izbore 2008.), ovo istraživanje ima za jednu od svojih osnovnih namera i utvrđivanje socijalnog i političkog milje u kom će se ti izbori održati.**

Istraživanje predstavlja isključivo nalaze dobijene u ispitivanju stavova građana, ne i ispitivanje mnjenja političara ili drugih javnih ličnosti, institucija ili pojedinaca. Ovo je neophodno stalno imati na umu, jer se stav javnog mnjenja nekada (ili često) ne podudara sa stavom zvaničnika. Zbog toga su česte zloupotrebe i instrumentalizacije istraživanja, bilo u vidu preteranog glorifikovanja ili potpunog nipodaštavanja stava javnog mnjenja.

Projekat se izvodi uz podršku Ambasade Velike Britanije u Beogradu.

(1) Između poverenja i nepoverenja u državne i političke institucije

Polovina građana Srbije nalazi se na sredokračići između poverenja i nepoverenja u državne i političke institucije, a u onoj drugoj polovini pretežu oni koji nemaju poverenja gotovo u odnosu dva prema jedan.

Faktički gledano, građani Srbije, barem kada je u pitanju svaki drugi građanin, nemaju izgrađenu sliku o društvenim i državnim institucijama, kao i o institucijama civilnog društva. O tome svedoče nalazi koji govore o relativnoj, a ponekad i apsolutnoj većini onih koji se dvoume oko ocene svog verovanja u institucije, pa se verovatno »u nedostatku dokaza« češće izjašnjavaju kao oni koji niti imaju poverenja ali ni nepoverenja. Oni su u sredini, nedovoljno upoznati, nedovoljno politički instruirani, sa malo iskustva u kontaktu sa institucijama, podeljeni svojim poverenjem u instituciju i nepoverenjem u ljude koji se poistovećuju sa institucijom kojom rukovode – ili obratno¹, zbunjeni stalnim kadrovskim promenama... otuda im se čini da je najbolje da kažu kako niti imaju niti nemaju poverenje, kako su u sredini između dve ocene, neopredeljeni, neutralni, pomešanih osećanja i pomešanih verovanja. – Nešto malo iznad polovine građana Srbije, u proseku, skloni su upravo ovoj vrsti neutralnosti (52%). Potom je tu nepuna trećina (31%) onih koji generalno uzev nemaju poverenja u institucije i šestina (17%) onih koji veruju državnim i društvenim institucijama².

Jedino natpolovično poverenje, u okviru 11 izabраниh institucija (državnih, političkih, civilnih), građani Srbije imaju u crkvu – gotovo dve trećine građana kaže da ima poverenje u crkvu. Ovde je zanimljivo pomenuti da je manje poverenje u sveštenstvo (54% prema nalazima junskog istraživanja) nego u crkvu uopšte (63% prema nalazima sadašnjeg istraživanja).

Okolo dve petine građana Srbije ima poverenje u državu Srbiju i u vojsku, trećina veruje predsedniku republike, a tu je odmah i policija sa nešto manjim postotkom poverenja. U predsednika vlade poverenje ima četvrtina građana, a približno po petina građana ima poverenje u vladu, nevladine organizacije, parlament, sindikate i sudstvo.

U slučaju crkve, države Srbije i vojske postotak građana koji imaju poverenje u ove institucije je veći od postotka nepoverenja; u slučaju predsednika republike postoci su gotovo jednaki, dok je u slučaju svih ostalih institucija nepoverenje veće od poverenja, u slučaju sudstva – čak tri puta. Da pomenemo u ovom kontekstu da je jedino u slučaju sudstva natpolovično (53%) nepoverenje građana, ali i to da od njega nije daleko nepoverenje u parlament Srbije – 47% građana je decidno reklo da nema poverenja u ovu instituciju.

Poverenje u društvene i državne institucije je relativno stabilno. Gotovo da nema nikakvih promena u stepenu poverenje, odnosno nepoverenja u sadašnjem istraživanju u odnosu na ono istraživanje koje je Cesid obavio u junu 2007. godine. Jedino se nešto malo značajnija razlika beleži u slučaju sudstva – pad poverenja sa 23% na 17% - i u slučaju nevladinih organizacija – pad poverenja sa 25% na 20%.

Građani Srbije imaju veće poverenje u socijalne institucije (ili *ljude-institucije*) kao što su rođaci, komšije, sveštenici, lekari, nastavnici i profesori, kolege sa posla, ljudi uopšte, policajci-pozornici, trgovci, šalterski službenici – nego u državne institucije i institucije civilnog društva kao što su:

---

¹ Sklonost da se u instituciji vidi čovek, a ne institucija kao takva, i uopšte svojevrsna nemoć da se razdvoji institucija od čoveka koji je vodi, najbolje se vidi na osnovu stepena poverenja u instituciju predsednika Republike. Izborne pristalice Borisa Tadića u 70% slučajeva imaju poverenja u instituciju predsednika republike, a u 9% nemaju, dok pristalice Tomislava Nikolića samo u 8% slučajeva imaju poverenje u instituciju predsednika republike, a u 67% slučajeva nemaju poverenje. - Uput, postavlja se pitanje: a zašto biraju svog kandidata za glavnu funkciju u instituciji u koju nemaju poverenja.

² Reč je o indeksu poverenja koji je konstruisan na osnovu ponderisanih ocena nivoa ne/poverenja u 11 državnih i društvenih institucija – ponderisane ocene su sumirane za svakog ispitanika, a sume su klasifikovane u pet opštih ocena, od potpunog nepoverenja, do potpunog poverenja.

crkva, država Srbija, vojska, predsednik Republike, policija, predsednik vlade, vlada, nevladine organizacije, skupština, sindikati, sudstvo.

U proseku, poverenje u *ljude-institucije* ima 49% a nepoverenje 16%, dok su preostalih 35% negde na sredokraći između poverenja i nepoverenja (to je nalaz našeg septembarskog istraživanja). Na drugoj strani prosečno poverenje u državne institucije i institucije civilnog društva iznosi 30%, nepoverenje pak 37%, dok je 33% neodlučno³.

Tabela 1. Poverenje i nepoverenje u društvene institucije prema izbornom opredeljenju u drugom krugu predsedničkih izbora (u %)*

Institucije	Tadićeve pristalice		Opšti prosek**		Nikolićeve pristalice	
	<i>poverenje</i>	<i>nepoverenje</i>	<i>poverenje</i>	<i>nepoverenje</i>	<i>poverenje</i>	<i>nepoverenje</i>
crkva	58	16	63	14	72	9
drzava Srbija	52	15	42	24	42	29
vojska	46	21	41	27	43	32
predsednik Republike	70	9	34	36	8	67
policija	32	35	30	39	28	45
predsednik vlade	34	34	24	42	16	53
vlada	35	28	22	43	10	61
nevladine organizacije	31	31	20	42	9	56
skupština	24	38	18	47	16	56
sindikati	20	39	18	42	15	49
sudstvo	20	51	17	53	13	62
Indeks poverenja	26	19	17	31	8	45

* Razliku do 100% čine neutralni ispitanici (oni koji su rekli da nemaju ni poverenje ni nepoverenje), kao i oni koji nisu odgovorili na ovo pitanje.

** Prosek se odnose na sve ispitanike, dakle i na apstinente i one koji ne znaju da li će izaći na izbore ili ne znaju za koga će da glasaju

Tabela 2. Ne/poverenje u društvene institucije jun 2007 – decembar 2007. (u %)

Institucije	jun 2007		decembar 2007	
	<i>poverenje</i>	<i>nepoverenje</i>	<i>poverenje</i>	<i>nepoverenje</i>
crkva	62	14	63	14
drzava Srbija	42	25	42	24
vojska	43	28	41	27
predsednik Republike	31	39	34	36
policija	31	42	30	39
predsednik vlade	22	47	24	42
vlada	21	46	22	43
nevladine organizacije	25	37	20	42
skupština	18	48	18	47
sindikati	*	*	18	42
sudstvo	23	48	17	53
Prosek	32	37	30	37

* Nema podataka – pitanje nije bilo postavljeno

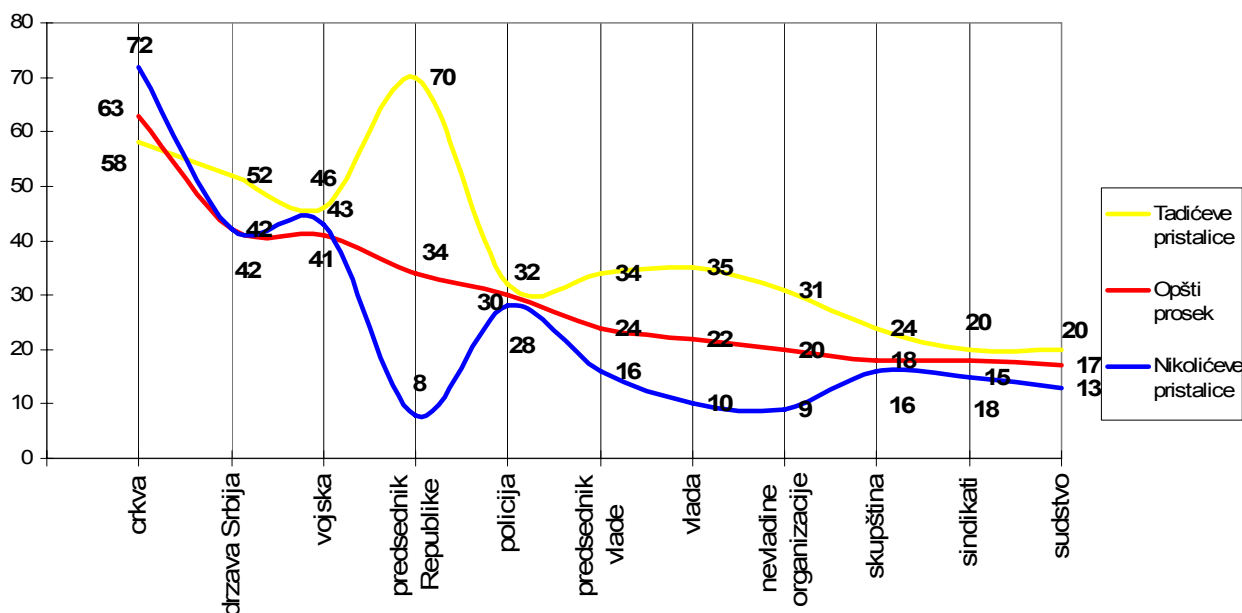
Nema sumnje da se poverenje građana u političke institucije (tj. državne institucije i politizovane društvene institucije) prevalentno može objasniti političkim, stranačkim i ideološkim opredeljenjima građana, manje stvarnim funkcionisanjem ili nefuinkcionisanjem institucije.

³ Može se na osnovu ovih nalaza izgraditi teorijska hipoteza koja objašnjava funkcionisanje socijaliteta koji biva ugrožen deficitom poverenja, preko činjenice da se deficit poverenja u političke i državne institucije nadoknađuju poverenjem u ljude, odnosno u ljude-institucije (preciznije rečeno radi se o poverenju u institucionalizovane međuljudske odnose).

Jednostavno, potencijalno objektivni pristup biva potisnut navijačkom pristranošću onih koji su vezani za partiju, lidera. Tako, generalno, gledano, pristalice opozicionih stranaka imaju manje poverenja u političke institucije, za razliku od pristalica partija na vlasti. Naravno, ovo ne znači da pristalice partija na vlasti imaju apsolutno poverenje u političke institucije, već samo to da je ono učestalije.

Ovu tvrdnju možemo proveriti na primeru ne/poverenja u političke institucije ispitanika koji su rekli da će glasati za Borisa Tadića i one koji su rekli da će u drugom krugu glasati za Tomislava Nikolića. Pre svega treba reći da je mereno indeksom poverenja u institucije stepen poverenja pristalica Tomislava Nikolića tri puta manji od indeksa poverenja pristalica Borisa Tadića. Konkretno, u svim slučajevima, osim kada je reč o poverenju u crkvu, pristalice Borisa Tadića imaju više poverenja u institucije, nego pristalice Tomislava Nikolića (razlika je najmanja u slučaju poverenja u vojsku – za 3%, policiju – za 4% i sindikate – za 5%). Nivo poverenja pristalica Tomislava Nikolića u institucije je manji svugde i u odnosu na opšti prosek poverenja, osim u slučaju crkve gde je veći i u slučaju vojske gde je jednak.

Grafikon 1. **Poverenje u društvene institucije i izborno opredeljenje u drugom krugu predsedničkih izbora**

(2) Najvažniji društveni ciljevi

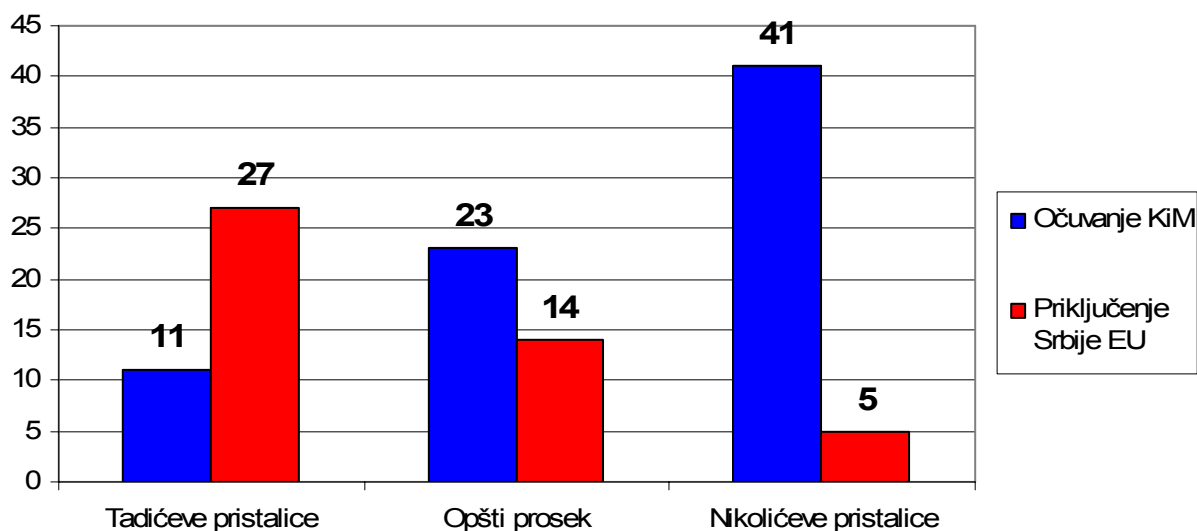
Među najvažnije društvene ciljeve, bez obzira na politička i izborna opredeljenja građana, svrstani su četiri cilja: **poboljšanje životnog standarda, ekonomski razvoj smanjenje nezaposlenosti i smanjenje kriminala i korupcije**. U rangiranju ovih ciljeva nema razlike ni između tako oprečnih ideološko-političkih blokova, kao što su oni koje čine na jednoj strani pristalice Borisa Tadića, a na drugoj pristalice Tomislava Nikolića (jedini razlika je u broju ispitanika koji su naveli ekonomski razvoj kao najvažniji društveni cilj – 55% pristalica B. Tadića, a 44% pristalica T. Nikolića).

Tabela 3. Mnenje o najvažnijim društvenim ciljevima Tadićevih i Nikolićevih pristalica u drugom krugu predsedničkih izbora i opšti prosek (u %)

Najvažniji društveni ciljevi (tri izbora)	Tadićeve pristalice	Opšti prosek	Nikolićeve pristalice
Poboljšanje životnog standarda, plata	55	54	54
Ekonomski razvoj	55	48	44
Smanjenje nezaposlenosti	42	42	38
Smanjenje kriminala i korupcije	42	41	45
Očuvanje Kosova i Metohije	11	23	41
Politička stabilnost	24	21	22
Socijalna politika	18	20	21
Priključenje Srbije EU	27	14	5
Vladavina prava, bolji rad sudova	9	8	8
Poštovanje prava nacionalnih manjina	5	8	7
Ekologija, zdrava životna sredina	7	7	6
Saradnja sa Haškim tribunalom	1	1	1
Ne zna	1	3	2

U stvari, dve jedine velike razlike javljaju se u slučaju tretmana očuvanja Kosova kao društvenih cilja i tretmana priključenja Srbije Evropskoj uniji kao društveni cilj. Očuvanje Kosova je kod pristalica Borisa Tadića na osmom mestu (navodi ga 11% Tadićevih pristalica), a kod pristalica Tomislava Nikolića na četvrtom mestu (navodi ga 41% pristalica Nikolića). Priključenje Srbije Evropskoj uniji je kod Tadićevih pristalica na petom mestu (ovaj cilj navodi 27% Tadićevih pristalica), a kod Nikolićevih pristalica na jedanaestom mestu (ovaj cilj navodi 5% Nikolićevih pristalica).

Grafikon 2. KiM i EU kao najvažniji društveni društveni ciljevi

(3) Dominacija raspoloženja pozitivne energije

I pored svega, kako nalazimo u istraživanjima u poslednje dve godine, konstatujemo dominaciju raspoloženja pozitivne energije. Ona dominiraju u svim društvenim grupama, osim u grupi najsiromašnijih, najmanje obrazovanih i onih koji najteže žive. Na primer, u grupi ispitanika koji nemaju ni osnovnu školu, izjednačen je broj onih koji obeležavaju raspoloženja pozitivne i onih obeleženih raspoloženjima negativne energije, dok je već kod ispitanika sa osnovnom školom odnos 1:2,62 u korist raspoloženja pozitivne energije (potom sa rastom školske spremlje blago raste odnos u korist raspoloženja pozitivne energije: 2,62 – 2,77 – 3,14 – 3,35).

Zanimljivo je, međutim, da tip energije nije u pozitivnoj korelaciji sa samoocenom kvaliteta života. Tako je, na primer, među ispitanicima koji svoj život ocenjuju kao nepodnošljiv ili teško podnošljiv 13% onih sa raspoloženjima negativne energije, među onima koji žive – podnošljivo 20%, a među onima koji žive pristojno – čak 40%.

Tabela 4. Najčešća raspoloženja građana, 2000-2007. (u %)

Vreme istraživanja	raspoloženja pozitivne energije	pomešana raspoloženja	raspoloženja negativne energije	Ukupno
juli 2000.	30	18	52	100
septembar 2000.	54	6	40	100
decembar 2000.	73	7	20	100
juni 2001.	49	5	46	100
avgust 2001.	50	6	44	100
juli 2002.	49	7	44	100
mart 2005.	55	13	32	100
jun 2007.	61	15	24	100
septembar 2007.	60	14	26	100
decembar 2007.	64	14	22	100

Izvori podataka: za 2002. i ranije godine, CPA; za 2005. i kasnije godine, CESID.

Tabela 5. Prevladajuća raspoloženja Tadićevih i Nikolićevih pristalica u drugom krugu predsedničkih izbora i opšti prosek raspoloženja (u %)

Tip raspoloženja	Tadićeve pristalice	Opšti prosek	Nikolićeve pristalice
Pretežno raspoloženje negativne energije	16	22	30
Pomešana raspoloženja	9	14	9
Pretežno raspoloženje pozitivne energije	75	64	61
Total	100	100	100

Emocionalni profil dva gotovo izvesna takmičara u drugom izbornom krugu predsedničkih izbora, zasićeni su raspoloženjima pozitivne energije: čak tri četvrtine pristalica Borisa Tadića obeleženo je raspoloženjima pozitivne energije, kao i tri petine Nikolićevih pristalica. Pri tom, među Tadićevim pristalicama je dva puta manje onih sa raspoloženjima negativne energije, nego među Nikolićevim pristalicama.

(4) Percepcija bliske političke prošlosti

Ovo istraživanje pokazuje znatnu tačnost floskule o Srbiji razapetoj između prošlosti i budućnosti, a u širem smislu i tačnost floskule o »dve Srbije«. Mi smo našli da četvrtina punoletnih građana Srbije i danas podržava koncept Miloševićeve Srbije, naspram dve petine onih koji to decidno odbacuje, uz gotovo isto toliko onih koji mešaju podršku i osporavanje i koji ne znaju baš tačno šta je tu bilo dobro a šta loše.

Četvrtina ispitanika se slaže sa tvrdnjom »Politika koju je Milosevic vodio prema Kosovu i Abancima bila je ispravna«, a nešto više sa tvrdnjama »U Srbiji je bilo bolje dok su vladali Socijalisti i Radikali« (27%), »Promene koje izvršene u oktobru 2000. označile su početak propadanja Srbije« (27%), »Srbija nije imala izbor, morala je u 90-im da uđe u rat u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH« (28%) i gotovo dve petine sa tvrdnjom »Bila je velika greška što je Milošević uhapšen i izručen Haškom tribunalu« (37%). – Upravo nam je slaganje ili neslaganje sa navedenih pet tvrdnji omogućilo da sačinimo indeks odnosa građana prema bliskoj političkoj prošlosti koji nam kazuje, kao što je rečeno, da bi najmanje četvrtina Srbije – i iz današnje perspektive – rado živela u Miloševićevoj Srbiji.

Tabela 6: Odnos prema bliskoj političkoj prošlosti i školska sprema ispitanika (u %)

Tip odnosa prema bliskoj političkoj prošlosti	bez škole	osnovna škola	radničke škole	srednje škole	fakulteti	prosek
Pretežno podrška politici S. Miloševića	33	33	30	21	15	24
Pomešan odnos prema politici S. Miloševića	58	37	37	38	26	37
Pretežno odbacivanje politike S. Miloševića	9	30	33	41	59	39
Total	100	100	100	100	100	100

Odnos prema bliskoj političkoj prošlosti je u priličnoj meri povezan sa socijalnim statusom indikovanim preko školske sprema ispitanika. Koeficijent kontigencije između ove dve varijable iznosi 0,28. Konkretno, podrška konceptu Miloševićeve Srbije češće je utemeljena u nižim društvenim slojevima, a ređe u srednjim i višim. Trećina građana koji ima osnovnu školu ili nema ni nju vezana je za Miloševićevu Srbiju, potom je tu nepuna trećina onih koji su završili neku od radničkih škola (30%), petina onih koji su završili srednju školu (21%) i 15% onih sa višom ili visokom školom.

Zbrkani odnos prema Miloševićevoj Srbiji u velikoj meri karakteriše one koji nemaju ni osnovnu školu – gotovo tri petine (58%) ne zna šta je šta u percepciji tog vremena, a među ostalima iz ove društvene grupe gotovo četiti puta je više onih koji podržavaju nego onih koji odbacuju koncept te politike (33 prema 9%).

Građani koji su završili osnovnu ili neku od radničkih škola gotovo da su ravnomerno podeljeni (po trećina) na one koji podržavaju, na one koji odbacuju i na one koji imaju zbrkani odnos prema Miloševićevoj Srbiji.

Jedino u grupi građana koji su završili neki fakultet ili neku višu školu nalazimo natpolovično odbacivanje Miloševićeve Srbije – odbacivanje u ovoj grupi karakteriše tri petine ispitanika (59%), zbrkani odnos – četvrtina (26%), a podršku – 15%.

Tabela 7. Odnos prema bliskoj političkoj prošlosti i »najbliža« politička stranka (u %)

	LDP	DS	G17 Plus	DSS-NS	Nema bliske stranke	SRS	SPS	ukupno
Pretežno podrška politici S. Miloševića	9	4	-	22	18	52	67	24
Pomešan odnos prema politici S. Miloševića	11	20	29	29	49	36	30	37
Pretežno odbacivanje politike S. Miloševića	80	76	71	49	33	12	3	39
Total	100	100	100	100	100	100	100	100

0,53

Odnos prema Miloševićevoj Srbiji je varijabla koja je u veoma visokoj korelaciji sa nizom političkih opredeljenja građana Srbije. Po svemu sudeći ova varijabla je mera mnogih stvari u aktuelnoj politici (zasada ostavljamo po strani razmatranje samosvojnosti ove varijable, odnosno analizu ovog osobenog ideološkog konstrukta koji sadrži nekoliko drugih elementarnijih političkih dimenzija). – Političku relevantnost ovog konstrukta posmatrali smo u ovom istraživanju preko korelacije za stranačkom samoidentifikacijom i izbornim opredeljenjem u drugom krugu predsedničkih izbora.

Korelacija između odnosa prema Miloševićevoj Srbiji i izjave o »najbližoj stranci« iznosi čak 0,53. U jednoj grupi su građani kojima su najbliži DS, LDP i G17 Plus – oni ogromnom većinom, od 70-80% odbacuju Miloševićevu Srbiju. Drugu grupu čine oni koji su izjavili da im je najbliža koalicija DSS-NS – polovina ovih građana odbacuje Miloševićevu Srbiju, dok je petina podržava. U trećoj grupi su ispitanici koji nemaju stranku koju bi smatrali sebi bliskom – trećina ovih ispitanika odbacuje, a nepuna petina podržava »Srbiju iz bliske prošlosti«, dok polovina ima zbrkani odnos prema tom društvenom vremenu. I na kraju, u četvrtoj grupi su oni koji su naveli SPS ili SRS kao najbližu stranku – oni nadpolovično (SRS – 52%, SPS – 67%) podržavaju koncept Miloševićeve Srbije, uz minimalno odbacivanje – pristalice SRS 12%, a pristalice SPS 3%.

Tabela 8. Odnos prema bliskoj političkoj prošlosti i izbornu opredeljenje u drugom krugu predsedničkih izbora (u %)

Odnos prema politici Slobodana Miloševića	Tadićeve pristalice	Opšti prosek	Nikolićeve pristalice
Pretežno podrška politici S. Miloševića	5	24	51
Pomešan odnos prema politici S. Miloševića	20	37	37
Pretežno odbacivanje politike S. Miloševića	75	39	12
Total	100	100	100

Shodno ovim nalazima, visoka je i korelacija između odnosa prema Miloševićevoj Srbiji i izbornog opredeljenja u drugom krugu predsedničkih izbora sa predpostavljenim takmacima – Tadićem i Nikolićem – čak 0,54 što je zaista retkost u ispitivanjima društvenih fenomena.

Za Borisa Tadića glasaju oni koji odbacuju Miloševićevu Srbiju i tek pokoji među onima koji je podržavaju (5%), uz 20% onih kojima nije baš sve najjasnije kad je reč o ovom vremenski bliskom političkom vremenu.

Na drugoj strani, za Tomislava Nikolića glasaju građani kojima je bliska Miloševićeva Srbija i oni čine polovinu Nikolićevih pristalica, tu je potom između trećine i dve petine (37%) onih koji imaju zbrkani odnos prema SM vremenu, kao i 12% onih koji odbacuju politiku Slobodana Miloševića.

Po svemu sudeći, ma koliko to izgledalo čudno nakon političkog obrata 2000. godine, i danas se u velikoj meri glasa za ili protiv Miloševićeve Srbije!

(5) Percepcija budućnosti - ipak, optimizam

O socijalnom optimizmu, odnosno socijalnom pesimizmu zaključivali smo na osnovu očekivanja boljitka u sledećih pet oblasti: posao/školoavanje, mogućnost zapošljavanja u Srbiji, finansijska situacija ispitanikovog domaćinstva, ekonomska situacija u Srbiji i ispitanikov život uopšte. Na pitanje »Da li će iduća godina biti bolja, gora ili ista kada je u pitanju...« dobili smo sledeća očekivanja boljitka: mogućnost zaposlenja u Srbiji (38%), posao/školoavanje i sl. (39%), ekonomska situacija u Srbiji (39%), finansijska situacija ispitanikovog domaćinstva (40%) i ispitanikov život uopšte (44%). – Na osnovu ovih pokazatelja formirali smo indeks socijalnog optimizma koji nam pokazuje da je dve petine građana pretežno optimistično, isto toliko se koleba između optimizma i pesimizma, dok jednu petinu čine pesimisti.

Percepcija budućnosti je povezana sa socijalnim statusom, ali prilično slabo. koeficijent kontigencije između percepcija budućnosti i školske spremne iznosi 0,18. Korelacija između ove dve varijable duguje se na jednoj strani češćem optimizmu među obrazovanim ispitanicima i ređem optimizmu među manje obrazovanim ispitanicima. Na primer, među onima sa višim i visokim obrazovanjem ima natpolovično optimista – 53%, dok ih je među onima bez škole gotovo duplo manje (27%); među ispitanicima sa osnovnom ili sa radničkim školama trećina je optimista, a među onima sa srednjim školama – dve petine.

Nešto je viša korelacija između percepcije budućnosti i izjave o najbližoj stranci (0,24). Među onima koji su rekli da im je DS najbliža 55% su optimisti, a u pesimiste sebe svrstava i polovina onih koji su naveli G17 Plus ili LDP, 44% onih kojima je najbliža koalicija DSS-NS, 36% onih kojima su bliski Radikali, trećina onih koji nemaju blisku stranku i, najmanje, među onima kojima je SPS najbliži – 20%.

Tabela 9. Percepcija budućnosti i izbornu opredeljenje u drugom krugu predsedničkih izbora (u %)

Percepcija budućnosti	Tadićeve pristalice	Opšti prosek	Nikolićeve pristalice
Pretežno pesimizam	9	18	24
Pomešan odnos prema budućnosti	37	42	41
Pretežno optimizam	54	40	35
Total	100	100	100

Percepcija budućnosti deli pristalice Borisa Tadića od pristalica Tomislava Nikolića ($C_k=0,24$). Među izbornim pristalicama Borisa Tadića je gotovo tri puta manje pesimista (9 prema 24%) i za 19% više optimista (54% prema 35%).

(6) Samoocena kvaliteta života – Daleko od pristojnog života, ali mu se polako približavam

Kao što smo rekli i pre tri meseca, građani Srbije ocenjuju da danas žive bolje nego pre godinu dana, pa čak nešto malo bolje nego proletoš. Desilo se ono što se inače retko dešava, da percepcija građana sledi zvanične statističke podatke⁴. Prema našim nalazima dve petine ispitanika izjavljuje da živi osrednje ili dobro, trećina kaže da živi podnošljivo, a četvrtina živi teško podnošljivo ili nepodnošljivo.

Tabela 10. Samoocena života – “Kako živite vi i vaša porodica?” (u %)

Vreme istraživanja	Dobro	Srednje	Podnošljivo	Teško podnošljivo	Nepodnošljivo	Ne zna	Ukupno
april 2005.	4	24	32	31	7	2	100
april 2006.	4	21	36	31	7	1	100
juni 2007.	10	33	28	23	6	-	100
septembar 2007.	12	32	34	18	4	-	100
decembar 2007.	10	31	34	20	5	-	100

Sa poboljšanjem života, povećavaju se i razlike u ocenama; jedni žive sve bolje, a drugi sve gore. Poboljšanja nisu podjednako podeljena. Nejednakost se tako ispoljava da onima kojima je bilo dobro, biva još bolje, a onima kojima je bilo loše, biva još lošije⁵.

Nema sumnje da je društveni položaj pojedinca osnovna determinanta kvaliteta života. To je veoma vidljivo i na osnovu samo jednog pokazatelja tog položaja, na osnovu školske spreme.

Tabela 11. Samoocena života i školska sprema ispitanika (u %)

Ocena	bez škole	osnovna ili manje	radnička škola	srednja škola	viša ili fakultet	Prosek
dobro	2	6	5	10	21	12
srednje	27	25	39	30	34	32
podnošljivo	31	32	29	37	31	34
teško podnošljivo	24	31	22	18	11	18
nepodnošljivo	16	6	5	5	3	4
Total	100	100	100	100	100	100

$C_k=0,26$

⁴ Prosečna zarada bez poreza i doprinosa u Republici Srbiji, isplaćena u novembru 2007. godine iznosi 29.373 dinara. U odnosu na prosečnu zaradu bez poreza i doprinosa isplaćena u novembru 2006. godine, nominalno je veća za 26,9%, a realno je veća za 14,9%. Zarade isplaćene u period januar-novembar 2007. u odnosu na zarade u istom periodu 2006. godine, nominalno su veće za 29%, a realno za 21% (Videti: <http://webrzs.statserb.sr.gov.yu>)

⁵ Na osnovu oficijelnih podataka, indeks porasta bruto plata, kada se za osnovu uzme 2006. godina kao 100, u ovoj godini iznosi za visokoobrazovane – 113, za one sa srednjom školom – 109, za kvalifikovane – 107 i za nekvalifikovane radnike - 104.

Samo 2% ispitanika koji nemaju završenu osnovnu školu, izjavljuje da dobro živi. Među onima sa osnovnom ili radničkim školama takvih je dva puta više, među onima sa srednjim školama pet puta više, a među onima sa višim i visokim školama (fakultetima) čak deset puta više. Ili, ako uzmemo da pristojno žive oni koji su svoj život i život svoje porodice ocenili kao dobar ili osrednji, onda među onima bez škole ili samo sa osnovnom školom - dobro živi troje od njih deset. Među ispitanicima sa radničkim školama pristojno žive 4,4 od njih deset; među onima sa srednjim školama – četiri od deset, a među onima sa višim i visokim školama – jaka polovina (55%) pristojno živi.

Tabela 12. **Generalno osećanje ne/zadovoljstva i samoocena kvaliteta života (u %)**

<i>nivo ne/zadovoljstva</i>	nepodnošljivo	teško podnošljivo	podnošljivo	srednje	dobro	prosek
nezadovoljan	68	43	14	14	5	22
uglavnom nezadovoljan	15	26	19	9	1	15
ni zadovoljan, ni nezadov	9	20	25	19	8	20
uglavnom zadovoljan	7	10	38	45	46	33
zadovoljan	1	1	4	13	40	10
ukupno	100	100	100	100	100	100

Veoma je velika korelacija između samoocene kvaliteta života i generalnog doživljaja nezadovoljstva životom (0,52). Oni koji smatraju da loše žive, nezadovoljni su svojim životom, i obratno oni koji kažu da žive dobro ili osrednje zadovoljniji su svojim životom.

Indeks samprocene kvaliteta života formirali smo na osnovu odgovora na tri pitanja: „kako živite Vi i vaša porodica«; »da li Vi sebe doživljavate kao dobitnika ili kao gubitnika ili niste ni tamo ni ovamo«; i »da li ste zadovoljni ili nezadovoljni svojim sadašnjim životom«. – Sažeta klasifikacija indeksnih kategorija upućuje na postojanje tri grupe kvaliteta: nepodnošljiv ili teško podnošljiv život karakteriše petinu građana; podnošljiv život – tri petine građana i dobar ili pristojan život – petinu građana. Dominira, dakle, nešto što je iskazano preko formulacije »podnošljiv život«, po svemu to je daleko od pristojnog života, ali nije tako strašno, podnošljivo je!

Tabela 13. **Indeks kvaliteta života i školska sprema ispitanika (u %)**

Indeks kvaliteta života	bez škole	osnovna škola	radnička škola	srednja škola	viša ili fakultet	prosek
nepodnošljiv ili teško podnošljiv život	12	15	27	22	27	22
podnošljiv život	61	54	54	59	63	58
dobar ili pristojan život	27	31	19	19	10	20
Ukupno	100	100	100	100	100	100

Indeks kvaliteta života je u slaboj korelaciji sa socijalnim statusom idiciranim preko nivoa školske sprema ispitanika (0,19). Možda za mnoge neočekivano, ali građani sa nižim statusom bolje vrednuju svoj život nego oni sa višim statusom. U pitanju su različiti nivoi aspiracija, a ne realni pokazatelj materijalnog položaja. Tako je najmanje onih koje smo svrtili među one koji nepodnošljivo ili teško podnošljivo žive, upravo u kategoriji onih koji su bez škole (22%), dok je takvih najviše među ispitanicima sa radničkim školama, kao i sa višim ili visokim obrazovanjem (po 27%).

Tabela 14. **Indeks kvaliteta života i Tadićeve i Nikolićeve pristalice u drugom krugu predsedničkih izbora (u %)**

	Tadićeve pristalice	Opšti prosek	Nikolićeve pristalice
nepodnošljiv ili teško podnošljiv život	25	22	18
podnošljiv život	65	58	55
dobar ili pristojan život	10	20	27
Ukupno	100	100	100

Ck=0,28

Sasvim razumljivo nesklad između socijalnog statusa, aspiracija i ostarenih aspiracije preneo se i na profile ideoloških, olitičkih i stranačkih podela. Tako je korelacija između indeksa kvaliteta života dobijenog na osnovu samoocene i izbornog opredeljenja u drugom krugu predsedničkih izbora – 0,28. Konkretno, gotovo tri puta su češće pristalice Tomislava Nikolića koji svoj život ocenjuju kao dobar ili pristojan (27%), nego pristalice Borisa Tadića (10%).

(7) **Ocena stanja u društvu – teško podnošljivo!**

Zemlja nam je gubitnička, a stanje u njoj teško podnošljivo. To je najšešće ocena stanja u društvu danas. U stvari, čak 70% ispitanika smatra da je stanje u društvu nepodnošljivo ili teško podnošljivo. Pri tom su se podelili pa 36% smatra da je stanje nepodnošljivo, a 34% da je teško podnošljivo. Takođe su se podelili i oni koji govore suprotno, pa 15% smatra da je stanje podnošljivo, a isto toliko da je stanje u društvu dobro ili pristojno.

Tabela 15. **Ocena stanja društva i »najbliža« politička stranka (u %)**

	DS	DSS -NS	G17 Plus	Nema blis- ke stranke	LDP	SPS	SRS	pro- sek
nepodnošljivo ili teško podnošljivo stanje	48	62	70	74	74	77	80	70
podnošljivo stanje	23	21	12	16	7	15	8	15
dobro ili pristojno stanje u društvu	29	17	18	10	19	8	12	15
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabela 16. **Ocena stanja društva i Tadićeve i Nikolićeve pristalice u drugom krugu predsedničkih izbora (u %)**

	Tadićeve pristalice	Opšti prosek	Nikolićeve pristalice
Nepodnosljivo stanje	22	36	50
Teško podnosljivo stanje	32	34	31
Podnosljivo stanje	20	15	9
Pristojno stanje u društvu	21	13	9
Dobro stanje u društvu	5	2	1
Ukupno	100	100	100

Na ocenu stanja u društvu u priličnoj meri utiču ideološka, politička i stranačka opredeljenja ispitanika. Tako je korelacija između bliskosti prema političkim strankama i ocene stanja u društvu 0,28, a između ocene i izbornog opredeljenja u drugom krugu predsedničkih izbora – 0,30 (dok je, na primer, korelacija sa školskom spremom tek 0,16).

Jedino u slučaju pristalica DS nalazimo manje od polovine onih koji kažu da je stanje u društvu nepodnošljivo ili teško podnošljivo; u svim ostalim grupama postotak se kreće od tri petine u slučaju koalicije DSS-NS do četiri petine u slučaju pristalica SRS.

Razlike u oceni stanja u društvu još su očitije između pristalica Borisa Tadića i pristalica Tomislava Nikolića. Među pristalicama Borisa Tadića je dva puta manje onih koji tvrde da je stanje u društvu nepodnošljivo (22%) nego među pristalicama Tomislava Nikolića (50%). Na drugoj strani gotovo je triputa više među Tadićevim pristalicama onih koji kažu da je stanje u društvu dobro ili pristojno (26%) nego među pristalicama Tomislava Nikolića (10%).

Zanimljivo je, dakle, da među pristalicama sadašnjeg predsednika Republike dominiraju oni koji kažu da je njima loše, ali da stanje u društvu i nije tako strašno, dok među pristalicama njegovog glavnog oponenta i izbornog takmaca dominiraju oni koji kažu kako njima i nije loše, ali da je stanje u društvu mnogo loše!

(8) Politička kompetencija i uticaj

Spremnost na participaciju u politici i širi socijalni aktivizam, uključiv učešće u štrajkovima i širim socijalnim i političkim protestima, i posebno raširenost i čvrstina i stabilnost demokratskih uverenja građana - njihova privrženost demokratskim procedurama i institucijama, svakako spadaju u osnovne pretpostavke procesa stabilizovanja i konsolidovanja demokratije u Srbiji.

Aktivistički potencijal građana Srbije u ovom istraživanju smo analizirali istraživanjem i komparacijom tri grupe indikatora: a) stavova građana o sopstvenoj političkoj kompetentnosti i uticaju na politiku; b) ostvarene političke participacije i civilno-društvenog angažovanja, kao i c) verovatnoće izbijanja i sopstvenog angažovanja u širim političkim i socijalnim protestima i nemirima.

Odnos prema demokratiji, kao i u ranijim Cesidovim istraživanjima, analiziran je preko dve grupe indikatora: načelnog stava građana prema demokratiji, kao i mnenjima o njenim prednostima i ograničenjima u pojedinim oblastima društvenog i političkog života. Ovoga puta, unutar šireg demokratskog kompleksa, testiran je i stav prema tržišnoj ekonomiji.

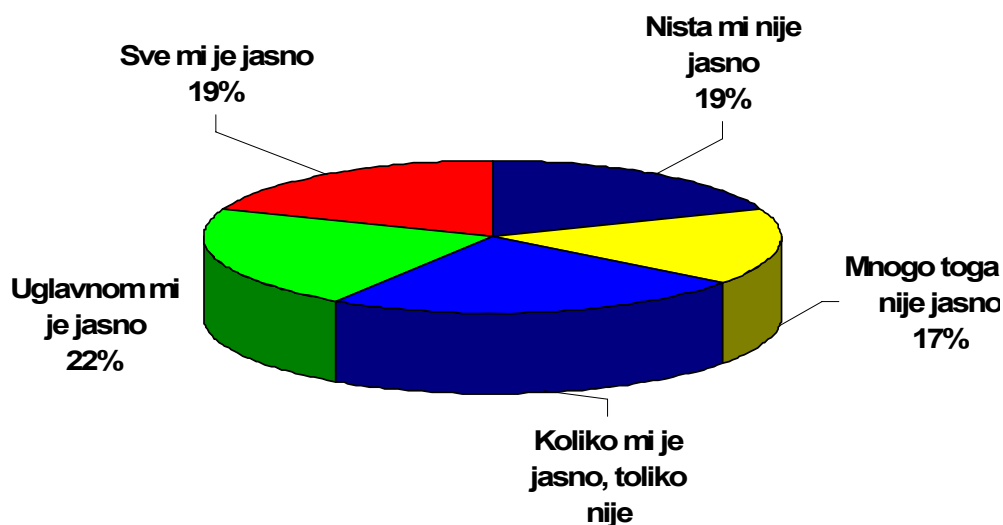
Kao ključni indikator političke kompetencije građana poslužio nam je njihov osećaj razumevanja i sposobnost snalaženja na trusnom socijalnom i političkom tlu i konfliktnoj i fragmentiranoj partijsko-političkoj sceni Srbije.

Na osnovu dobijenih nalaza moglo bi se zaključiti da, pred izbore rastući, udeo od dve petine građana ima osećaj političke kompetentnosti, odnosno da smatra da su joj stvari i odnosi u politici potpuno (19 %) ili uglavnom jasne (22%). Grupi marginalizovanih - onih građana kojima politički događaji i jesu i nisu jasni, pripada četvrtina ispitanika. Na drugoj strani, više od trećine ispitanika čine građani kojima ništa nije jasno (19%) ili kojima nije jasna većina odnosa i događaja u politici (17%). Uz izvesno pojednostavljivanje njih bi mogli okarakterisati kao politički inferiorne.

Očekivano, na osećaj razumevanja politike najviše utiče stav prema političkim strankama i pripadnost pojedinima od njih ($C_k=0,30$). Na jednom polu, među politički inferiornim, nadprosečno su prisutni (jedna polovina) građani koji imaju osećaj indiferentnosti ili čak averzije prema strankama. Na drugom polu, politički kompetentnih je najviše - preko polovine, među pristalicama G17 Plus i DS, kao i unutar aktivističkog jezgra svih ostalih partija - oko dve petine.

Na osećaj političke kompetentnosti utiču i stepen obrazovanja ($C_k = 0,28$) i radno-svojinski status ($C_k=0,22$).

Grafikon 3. **Politička kompetentnost**

Politički događaji nisu jasni i razumljivi - "neprozirni" su za dve trećine onih koji imaju jedva osnovno obrazovanje, odnosno za tri petine domaćica i penzionera. Na drugoj strani, kompetentnih je nadprosečno među ispitanicima sa visokim obrazovanjem (više od polovine), kao i među privatnicima i zaposlenima u državnom sektoru (više od dve petine).

Još nepovoljnije stanje je u pogledu procenjenog sopstvenog uticaja na proces političkog odlučivanja. Tri petine građana smatra sebe politički inferiornim, odnosno nalazi da je njihov uticaj na politiku nikakav. U ovoj grupi je najviše-tri četvrtine građana koji su ravnodušni prema strankama ili čak prema njima osećaju averziju. No, ovoj grupi pripada i polovina pristalica SPS, NS i DSS.

Trećina građana svoj uticaj na politiku procenjuju kao mali (12%) ili čak veoma mali (22%). Na drugoj strani, tek svaki dvadeseti ispitanik smatra sebe uticajnim u osrednjoj, a svaki stoti u velikoj meri. Među njima su nadprosečno, ali ne više od 10-15% zastupljene pristalice tri stranke aktuelne vlasti - NS, G17 Plus i DS. Možemo konstatovati da sila "partijsko-političke teže" kako-tako doseže do približno dve trećine građana, a da je zona politike čvršće ukorenjena među dve petine politički koliko-toliko kompetentnih, pri čemu približno tek svaki dvadeseti građanin smatra da može da u znatnijoj meri utiče na tok političkih događaja.

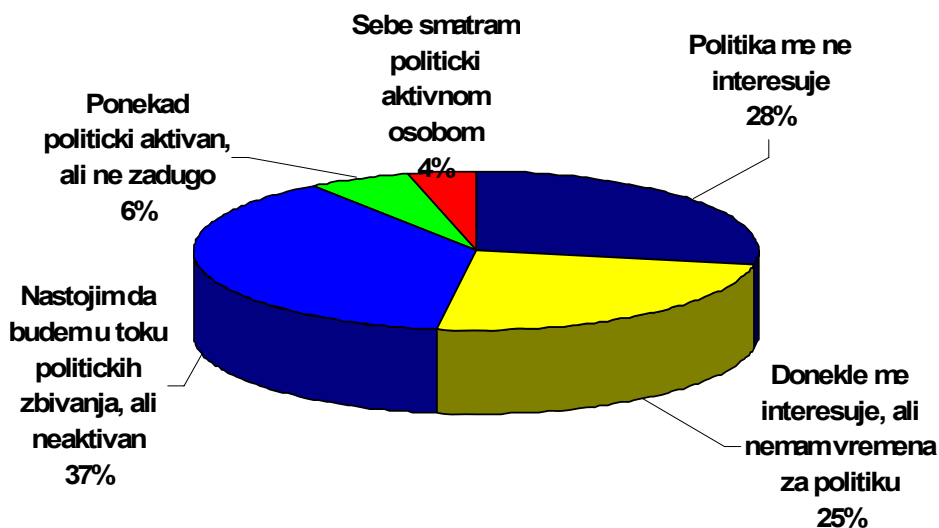
(9) Politička participacija i širi socijalni aktivizam

Iznetu tezu na bar posredan način potvrđuju i stavovi o učešću u politici. Izvan zone politike je gotovo trećina (samo) marginalizovanih koje politika ne interesuje i ne dotiče. Do dalje četvrtine je veoma teško dopreti - oni imaju izvestan interes za politiku i svest o njenom značaju ali, po sopstvenom iskazu, nemaju ni vremena ni volje za sopstveno angažovanje. Radi se zapravo o tek povremenim participantima na izborima.

Političkim posmatračima i "kibicerima" pripada gotovo dve petine (38%) politički obaveštenih ali pretežno neaktivnih. Najzad, grupi povremeno (6%) ili trajno angažovanih u politici (4%) pripada desetina građana, odnosno malo manje nego što ih je u članstvu političkih partija.

Na stav o učešću u politici logično najviše utiče partijsko-politička identifikacija ($C_k=0,43$). Tako je među političkim marginalcima i autsajderima očekivano najviše-polovina, prema strankama i politici ravnodušnih i čak alergičnih, ali i 10-20% stranačkih simpatizera. Postavlja se pitanje šta su njihovi motivi za izlazak na izbore i glasanje za određenu stranku. Kada je o obrazovanju reč, pokazuje se da je stečeno visoko obrazovanje, ili bar posedovanje srednjeg stepena obrazovanja, ozbiljna pretpostavka za kakvu-takvu obaveštenost i uključenost u politiku, kao i za uvid u aktivnosti organizacija civilnog društva.

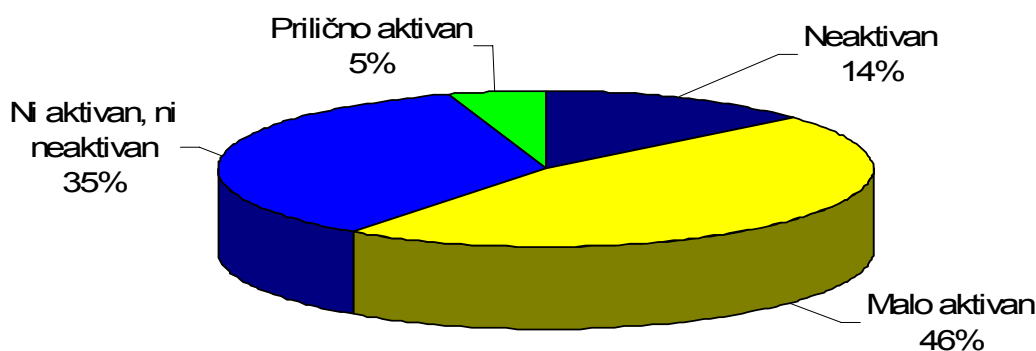
Grafikon 4. Odnos prema političkom angažmanu

Posledično, kao što je za stranke i politiku nezainteresovana gotovo trećina, tako i čak nešto više od trećine građana ne zna ni šta su to NVO i udruženja građana. Polovina, međutim, ima kakvu-takvu svest i znanje o organizacijama civilnog društva. Najzad, nešto manje od petine prati i poznaje rad (13%), odnosno aktivno je u manjoj ili većoj meri (3% i 1%) u ovim organizacijama. Mogli bismo konstatovati da jezgro civilnog društva u Srbiji čini 50.000 – 200.000 ljudi - pre svega onih obrazovanih, urbanizovanih i (relativno) mladih. Tako recimo, šta su to NVO i udruženja građana ne zna gotovo dve trećine građana sa osnovnim obrazovanjem, poljoprivrednika i domaćica ali i tek desetina učenika i studenata i manje od petine zaposlenih u državnom sektoru.

I ovo istraživanje potvrđuje ranije nalaze da su pristalice stranaka i kandidata demokratskog bloka sklonije organizacijama civilnog društva. Tako je, recimo, udeo onih koji ne znaju ni šta su to NVO dvostruko veći među građanima koji najavljuju da će u drugom očekivanom izbornom krugu glasati za Tomu Nikolića, nego među onima koji će podržati Borisa Tadića (41%:20%).

Grafikon 5. **Politički aktivizam**

Svojevrsnu potvrdu tezi o ograničenom političkom potencijalu, uticaju i participaciji građana Srbije predstavlja i samoprocena njihove spremnosti i sposobnosti da u svoje stavove ubede druge. To nikada (18%) ili krajnje retko (24%) pokušava više od dve petine građana. Dalja trećina to radi tek povremeno. Tek četvrtina građana pripada onima koji u ličnim relacijama gotovo redovno nastoje da "vrbuju" svoje sagovornike. Indikativno je pri tome da daleko najveći udeo, čak dve petine, "političkih lobista" među simpatizerima ima LDP.

Najzad, na osnovu pitanja o razumevanju političkih događaja i odnosa prema svetu politike, kao i ostvarenom sopstvenom angažmanu i uticaju, formirali smo indeks političkog aktivizma građana Srbije.

I u vreme izborne kampanje udeo politički aktivnih ne prelazi 5%, odnosno krugu politički (hiper) aktivnih pripada tek svaki dvadeseti ispitanik. Politički obaveštenima, ali ni aktivnima ni neaktivnima pripada dalja jaka trećina (35%). Središnjem delu tek povremenih, i to tek izbornih, participanata, pripada još masovnija grupa - gotovo polovina (46%) građana koja je tek malo i retko u politici. Na drugom polu, svaki sedmi građanin i građanka Srbije (14%) je potpuno izvan politike.

(10) Društveni konflikti - razlozi, troškovi i rizici

Brojne i različite forme građanske neposlušnosti, protesta i ukupne nenasilne akcije, predstavljaju značajan, dugo zanemarivan i malo istraživani deo političke participacije. U ovom istraživanju analizirali smo stavove građana o verovatnoći izbijanja masovnih protesta i nemira i njihovoj spremnosti da učestvuju u njima.

Kada je reč o protestima i nemirima uslovljenim pretežno političkim razlozima nema jasnih većina u pogledu verovatnoće njihovih izbijanja. Ipak, uz približnu trećinu neodlučnih (31%) znatno veći je broj onih, u odnosu 4:3, koji misle da do njih neće doći, od broja onih građana koji predviđaju njihovo izbijanje (41%:29%). Pritom, nadprosečno, ali još uvek ispodpolovično, da će do njih doći smatraju pristalice opozicionih SRS (44%) i SPS (37%). Istu pravilnost manifestuje i razlika između Nikolićevih i Tadićevih glasača u očekivanom drugom izbornom krugu. Dok relativna većina Nikolićevih glasača (41%) očekuje izbijanje masovnih protesta iz političkih razloga, nadpolovična većina (54%) Tadićevih birača ih ne očekuje u skoroj budućnosti.

Ako bi do političkih protesta i nemira došlo u njima bi učešće uzeo svaki osmi građanin Srbije (12%). Politička identifikacije se pojavljuje u ovom slučaju tek kao relativno slaba determinacija učešća u političkim protestima ($C_k=0,24$). U političkim protestima bi bile natprosečno spremne da učestvuju pristalice opozicionih i vanparlamentarnih stranaka - približno trećina, oko 600.000 ljudi, i to kako stranaka bivšeg režima SPS i SRS, tako i onih iz sastava demokratskog bloka - LDP i SPO.

U pogledu verovatnoće izbijanja protesta i nemira uslovljenih ekonomskim i socijalnim razlozima očekivanja građana su potpuno podeljena, uz ipak nešto veći broj onih koji misle da će do njih doći (37%:34%). Nadprosečno, proteste i nemire očekuju ispitanici sa završenom školom za radnička zanimanja (45%), nezaposleni (43%) i penzioneri (39%) što, bar posredno, govori o težini njihove pozicije. U pogledu političkog identifikovanja ($C_k=0,25$) proteste više od drugih očekuju pristalice SRS (54%), kao i SPS (37%) i takođe opozicione LDP (38%).

U socijalnim protestima je inače spremna da lično učestvuje nezanemarljiva petina građana. Nadprosečno, među njima su opet pristalice SRS i LDP, odnosno građani iz posebno ugroženih grupa - nezaposlenih (37%), radnoaktivnih generacija između 30 i 55 godina, zaposlenih u državnom sektoru i protestima sve sklonijih poljoprivrednika.

Globalno posmatrano unutar svih pitanja vezanih za verovatnoću izbijanja i lično učešće u socijalnim i političkim protestima manifestuje se blaga pravilnost ($C_k=0,23$) da su očekivano protestima sklonije pristalice opozicionih partija. Na drugoj strani, simpatizeri stranaka aktuelne vlasti, pre svega G 17 Plus i DS su, iako inače nadprosečno prihvataju opravdanost i poseduju "kulturu protesta", nisu u ovom trenutku sklone protestovanju protiv "svojih vlasti".

Pitanje je, međutim, koliko sindikati i udruženja mogu uspešno da koordiniraju, usaglase i kanališu i uzdignu iznad političke zloupotrebe ove, po svojoj prirodi veoma raznorodne zahteve i njihove nosioce.

Društveni sukobi, bar oni manifestni, zahtevaju naime visok nivo mobilisanosti i opremljenosti resursima moći, uključiv i znanje o prirodi društvenih odnosa i snazi sukobljenih aktera i njihovim mogućim strategijama. Protestni potencijal i energija podrazumevaju i spremnost da se podnesu i očekivani rizici i troškovi sukoba. U Srbiji je, međutim, na delu ogroman jaz između preko polovine građana koji su spremni, bar na načeloj ravni, da učestvuju u protestima i sukobima, ako za njih postoje opravdani razlozi, i tek desetine njih koji bi ušli u sukob čak i ako pritom nisu direktno ugroženi oni i njihove porodice.

Dakle, preko polovine ispitanika (27% u potpunosti i 26% uglavnom) pokazuje spremnost da protestuje kada su ugroženi njihovi interesi i osećaj za pravdu i istinu. Takođe više od polovine ne prihvata ni suprotan stav da ni zbog čega ne vredi ući u sukob. Na drugoj strani, rajnsku logiku i psihologiju povlačenja i nezameranja, odnosno izbegavanja svakog, pa i najbenignijeg sukoba prihvata manje od šestine (15%) anketiranih građana. Indikativno je, da je među njima najviše poljoprivrednika (29%), odnosno starijih i manje obrazovanih građana. Veliki je, međutim, broj neodlučnih koji se, zavisno od formulacije pitanja, kreće između četvrtine i čak preko trećine ispitanika.

Protestnu energiju i potencijal građana Srbije zapravo bitno ograničava veoma raširena bojazan da će nakon protesta i sukoba stanje biti još gore. Trećina ispitanika, uz više od trećine neodlučnih deli ovu vrstu rezervisanosti i straha. Na drugoj strani, manje od trećine građana nalazi smisao i veruje u pozitivan ishod protesta i štrajkova. Indikativno je da su među uplašenima od nastanka još goreg stanja, nešto iznad proseka zastupljene pristalice SPS, Radikala i stranaka nacionalnih manjina.

Opravdanih razloga za proteste i sukobe, po mišljenju većine građana ima - od niskog standarda, visoke nezaposlenosti, radne i egzistencijalne nesigurnosti do nacionalnih i političkih tenzija. Nedostajući resurs su solidarnost i poverenje u druge učesnike, pre svega vodeće aktere. Protestna energije je očito limitirana i nevericom u pozitivan ishod protesta i sukoba. Ne čudi zato veoma raširena rezervisanost prema svakom obliku kolektivne protestne akcije. Velika većina građana orijentiše se na privatne strategije snalaženja. Svih 77% bi protestvovalo i ušlo u sukob samo ako su neposredno ugroženi bezbednost i egzistencija njihove porodice. Posebno zabrinjava što takvo uverenje čak nadprosečno dele i učenici i studenti. Izvesni optimizam budi ipak nalaz da bi se malobrojnom jezgri protesta pridružila dalja četvrtina ispitanika ako proceni da je protest uspešan, masovan i dobro vođen, što govori da bi uz kreativno i uporno jezgro pokreta, efektom pridruživanja i sinergije mogli biti ostvareni, bar kratkoročni, pozitivni efekti protesta i štrajkova.

(11) Opadajuća podrška demokratiji

Priroda, tok i efekti eventualnih protesta i nemira, odnosno način artikulacije, kao i regulacije i institucionalizacije konflikata u velikoj meri zavise od snage demokratskog sentimenta i političke kulture građana.

Da je demokratija, uz sve svoje slabosti i ograničenja, ipak najbolji mogući poredak smatra, za poslednjih četiri - pet godina, za četiri do pet procenata konstantno opadajuća, polovina građana Srbije (49%). Tri od deset građana su u ovom pogledu neodlučni, odnosno zauzimaju tek proto-demokratsku poziciju, a tačno je petina otvoreno antidemokratski pozicioniranih građana koji negiraju da je demokratski poredak najbolji izbor.

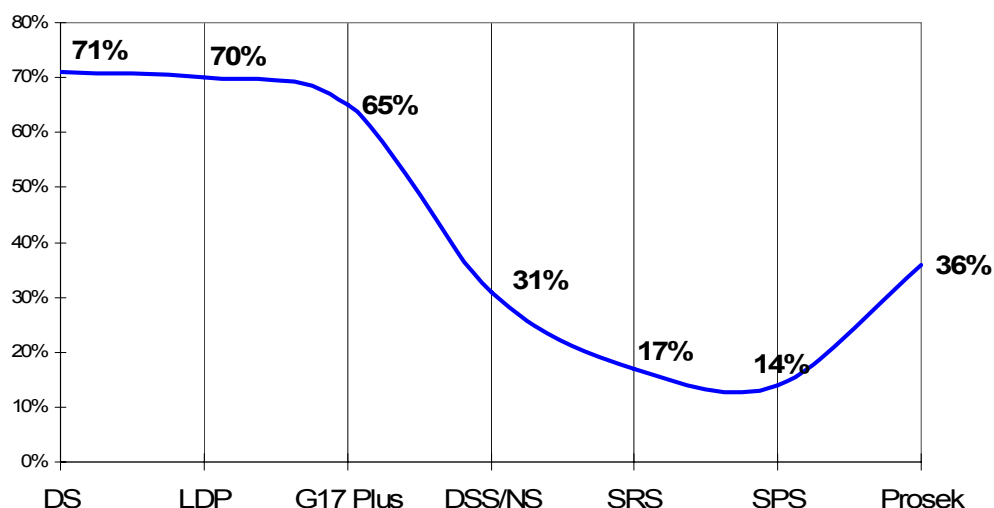
Stav prema demokratiji je u najvećoj meri uslovljen partijskim identifikacijama ($C_k=0,44$) i ozbiljno deli građane Srbije. Tako je, među pristalicama stranaka demokratskog bloka, između dve petine (DSS-NS) i čak više od četiri petine (DS, G 17 Plus, LDP) zagovornika stava da je demokratija ipak najbolji mogući poredak.

Među neodlučnima je očekivano relativno najviše ravnodušnih i alergičnih na stranke i politiku - preko dve petine.

Na drugoj strani, među onima koji i na ovoj najopštijoj ravni razmatranja, imaju negativan stav prema prirodi i efektima demokratije se, pre svega, nalaze pristalice stranaka predoktobarskog režima - Radikala i Socijalista. Odnos protivnika i pristalica demokratije u ovim strankama je približno 3,5 : 3 u korist njenih protivnika. Ilustracije radi, navodimo i nalaz da demokratiju, uz sve njene mane, najboljim poretkom smatra gotovo četiri petine (78%) Tadićevih i tri od deset Nikolićevih glasača u očekivanom drugom krugu predsedničkih izbora 2008. godine.

Mnogo nepovoljnije stvari stoje kada se viziji demokratije kao najboljeg mogućeg režima suprostave, kako relativno direktna antidemokratska pozicija (tvrdnja da su u mnogim slučajevima antidemokratski režimi efikasniji i bolji od demokratskih), tako i prema demokratiji indiferentna pozicija, sadržana u stavu da je "za ljude poput mene svejedno u kakvom poretku živim". Uz petinu neodlučnih i nešto manje od četvrtine (23%) nedemokrata, javi se i petina (22%) indiferentnih prema svakom, pa i demokratskom poretku. Posledično, udeo pristalica demokratije padne sa približne polovine na tek nešto više od trećine (36 %) ispitanika.

Grafikon 6. Odnos prema demokratiji i bliskost prema političkim strankama

Promena formulacije pitanja i kompariranje demokratije sa drugim modelima i pozicijama, ne dovode u pitanje spremnost pristalica stranaka demokratskog bloka, pre svega DS i LDP, da i dalje podržavaju demokratski izbor. Pristalicama stranaka starog režima - SRS i SPS, međutim, uvođenje solucija negativnog odnosa ili ravnodušnosti prema demokratiji i tipu režima, prepolovi trećinski udeo (proto)demokrata. Dosledno prodemokratsku poziciju prihvata tada tek 14% Socijalista i 17% Radikalala.

Konkretan odnos građana prema funkcionisanju demokratskih institucija i procedura testirali smo kroz njihovu ocenu, odnosno stepen prihvatanja tri negativne tvrdnje: da u demokratiji loše funkcioniše privreda, da ona ima više problema sa održavanjem reda, odnosno da je sama demokratija po svojoj prirodi spora i neefikasna, kao i saglasnost sa pozitivnom tvrdnjom da tek demokratske institucije omogućuju uticaj na proces političkog odlučivanja.

Dobijeni nalazi potvrđuju pomalo ironičnu ocenu da demokratija još ne stanuje na trajnoj adresi u Srbiji, odnosno da još nije jedina igra u gradu (Linc i Stepan). Naime, saglasnost sa tvrdnjom da tek demokratija omogućuje efektivan uticaj na donošenje odluka iskazuje tek relativna, ispodpolovična većina (44%), uz četvrtinu građana koji se ne slažu ili pak ne vide ni ovaj demokratski pomak. Na drugoj strani, da je demokratija neefikasna - previše neodlučna i sklona raspravama i beskrajnim nadmudrivanjima, odnosno da je treba "racionalno ograničiti", misli takođe gotovo polovina (44%) anketiranih građana - među njima čak gotovo dve trećine pristalica SRS i SPS, ali i polovina pristalica DSS-NS. Na drugoj strani, uz permanentnu trećinu neodlučnih, tek je četvrtina tvrdih branitelja demokratije koji shvataju da demokratija i njene procedure imaju ugrađeni rizik otvorenih i složenih rasprava, odnosno cenu koje se mora platiti.

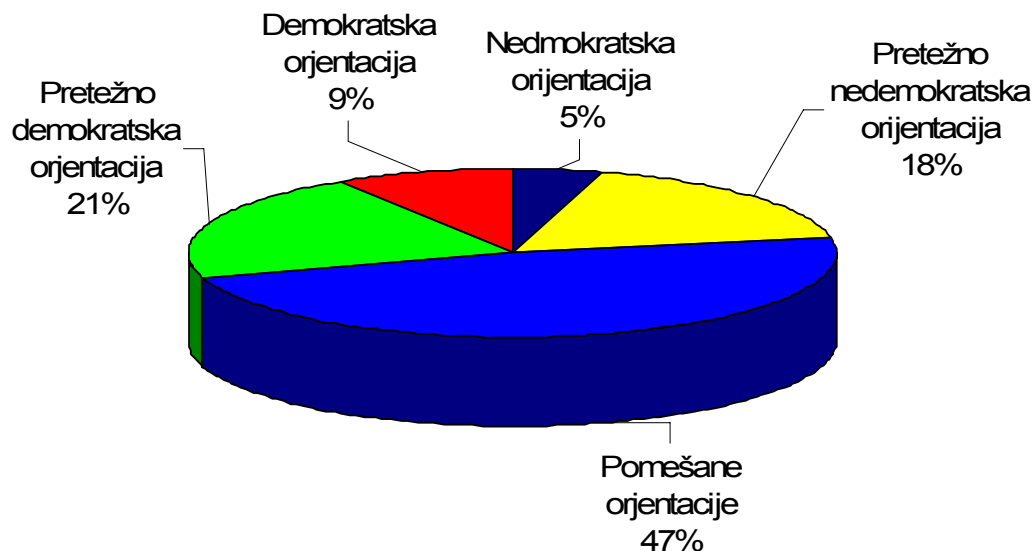
U pogledu delovanja demokratskih procesa odlučivanja na funkcionisanje privrede i održavanje reda, građani su podeljeni na gotovo tri jednaka dela, pri čemu su politički indiferentni nadprosečno neodlučni, a pristalice stranaka demokratskog i nacional-socijalnog bloka dominantno slede logiku pozicije svojih partija. Tako, recimo, da krajem 2007. godine u Srbiji loše funkcioniše privreda i da država ima problem sa održavanjem reda misli polovina pristalica SPS i SRS.

Deo objašnjenja za viđenje ograničenih, pre svega ekonomskih, efekata ostvarenih promena nakon 2000, nude i odgovori na pitanje o prednostima tržišne ili planske (socijalističke) privrede. Iako je odnos pristalica tržišne i planske ekonomije 2,5 : 1 u korist tržišne (34%:13%) ključni nalaz predstavlja činjenica da čak više od polovine građana ili ne zna odgovor (26%) ili smatra da za njih uopšte nije ni važno da li žive u tržišnoj ili planskoj privredi (26%).

Pri tom, među potencijalnim glasačima Tome Nikolića u drugom izbornom krugu gotovo je izjednačen udeo pristalica tržišne i planske privrede (20%:18%) uz gotovo dve trećine onih koji između njih ne prave jasnu razliku. Na drugoj strani, među potencijalnim Tadićevim glasačima šest puta je veći i nadpolovičan udeo pristalica tržišne ekonomije - 54%:9 %.

Sintetički pokazatelj - indeks odnosa prema demokratiji pokazuje da je odnos doslednih pristalica demokratske i nedemokratske pozicije 3:2 (30%:22%), uz nešto manje od polovine onih sa mešanom orijentacijom (48%).

Grafikon 7. **Demokratska orijentacija**

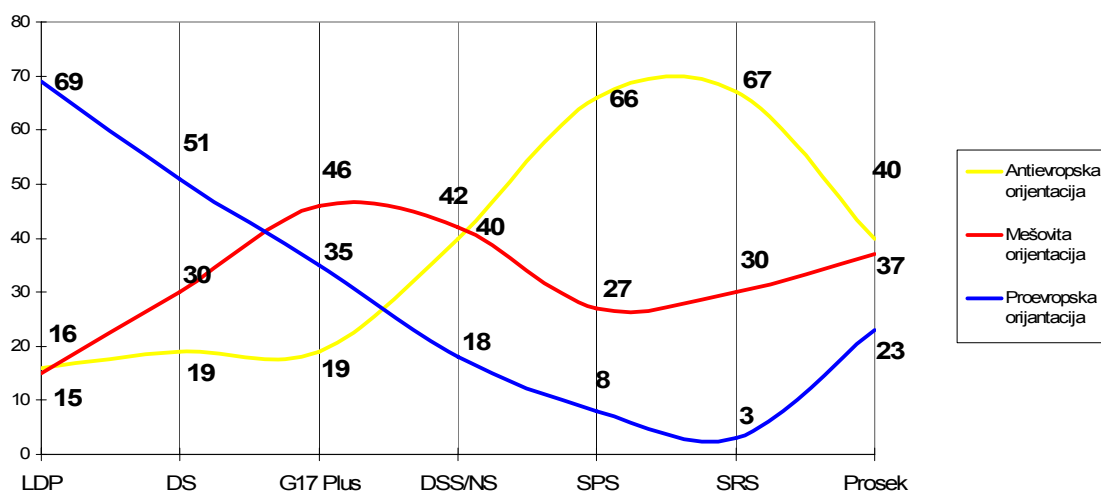
Moglo bi se zaključiti da dok temeljnu razliku u nivou političke i šire socijalne participacije obrazuju razlike u nivou obrazovanja i partijsko-političke identifikacije, razlike u prihvatanju demokratskih vrednosti i procedura su, pre svega, rezultat samih političkih opredeljenja za stranke demokratsko-reformskog bloka (LDP, DS, G17 Plus) ili nacional-socijalnog bloka (SRS, SPS). Centralnu poziciju, nešto bliže reformsko - demokratskom polu, zauzimaju pristalice stranaka "narodnjačke koalicije".

(11) Odnos prema međunarodnoj zajednici i Evropskoj uniji

Kraj protekle i početak nove godine doneo je prve ozbiljne dileme i sukobljavanja unutar demokratskog političkog korpusa po pitanju opredeljenosti za evropske integracije. Ključna linija podele našla se između dve vodeće stranke vladajuće koalicije, DS-a i DSS-a, a uslovljena je, pre svega, različitim tumačenjem dva osnovna politička procesa – pridruživanja Evropskoj uniji i rešavanja statusa Kosova. Sa druge strane, istraživanja stavova javnog mnjenja ne mogu se samo zadržati na ispitivanju deklarativnog neslaganja sa članstvom Srbije u EU (koje se ne menja već duže vreme i po kom je većina građana za ulazak u EU), već i preispitivanjem stava prema vrednostima koje su sastavni deo međunarodnih integracija. U ovom istraživanju, ispitanicima je ponuđen set od pet tvrdnji u kojima se problemazuju odnosi Srbije i međunarodne zajednice (pre svega takozvanog „zapada“) i u kojima su ispitanici iskazivali svoje mišljenje o načinu života na „zapadu“⁶. Na ovaj način postavljen koncept, pokazuje da postoje značajna neslaganja javnog mnjenja sa suštinom međunarodnog integrisanja Srbije. Na osnovu sintetičkog pokazatelja, čak dve petine ispitanika „priznaje“ da „svet“ nastupa nepravedno prema nama, što rađa antievropsku i antizapadnu orijentaciju. Kod velikog broja ispitanika preovlađuju mešovita osećanja, dok kod 23% postoji безусловna podrška evopskim i međunarodnim integracijama.

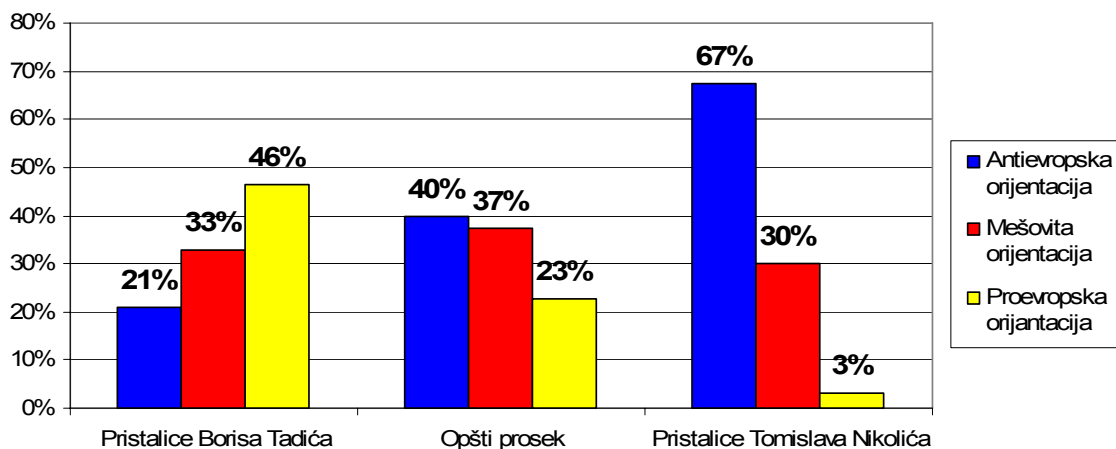
⁶ Tvrdnje su glasile: članstvo u EU će nam doneti više koristi nego štete, NATO savez ne može doneti nikakvo dobro našoj zemlji, svet i Evropa nam ne daju da ostanemo svoji na svome, zapadni svet je prepun nepravde, pokvarenosti i kriminala i novi svetski poredak želi da našu zemlju pretvori u koloniju

Grafikon 8. Odnos prema EU i bliskost prema političkim strankama

Postoje jasne razlike među stranačkim simpatizerima kada je reč o stavu prema međunarodnoj zajednici. Podrška je gotovo безусловna kod onih kojima je bliska Liberalnodemokratska partija, a podrška je iznadpolovična i kod pristalica Demokratske stranke. Kod glasača i simpatizera G17 Plus, Demokratske stranke i Nove Srbije dominiraju mešovita osećanja; antievropska orijentacija je više nego očigledna kod velikog broja onih kojima su bliske Socijalistička partija Srbije i Srpska radikalna stranka.

Grafikon 9. Odnos prema EU i glasanje za Tadića i Nikolića u drugom krugu

Imajući u vidu predstojeće predsedničke izbore i prateći liniju određivanja potencijala i kapaciteta dva favorita, evropska orijentacija preispitana je i kod onih koji su izjavili da će u drugom krugu podržati Borisa Tadića ili Tomislava Nikolića. Nalazi su vrlo interesantni, jer pokazuju da je **antievropska orijentacija znatno obimnija kod potencijalnih glasača Tomislava Nikolića, od prodemokratske orijentacije kod mogućih Tadićevih glasača!** Potencijalni Nikolićevi glasači su sigurni u svoju antizapadnu i antievropsku orijentaciju, dok pristalice Tadića nisu baš najsigurniji u svoju proevropsku orijentaciju. Tako, na primer, među glasačima Nikolića, samo je 3% onih koji imaju proevropsku orijentaciju, dok je među Tadićevim biračima čak jedna petina onih koji imaju umereno ili snažnu antizapadnu i antievropsku orijentaciju. Ovo pokazuje i heterogenost glasača koji će u drugom krugu podržati Borisa Tadića. Kod znatnog dela birača u drugom krugu, motiv za glasanje za Tadića očigledno neće biti njegovo zalaganje za intenzivne međunarodne integracije Srbije.

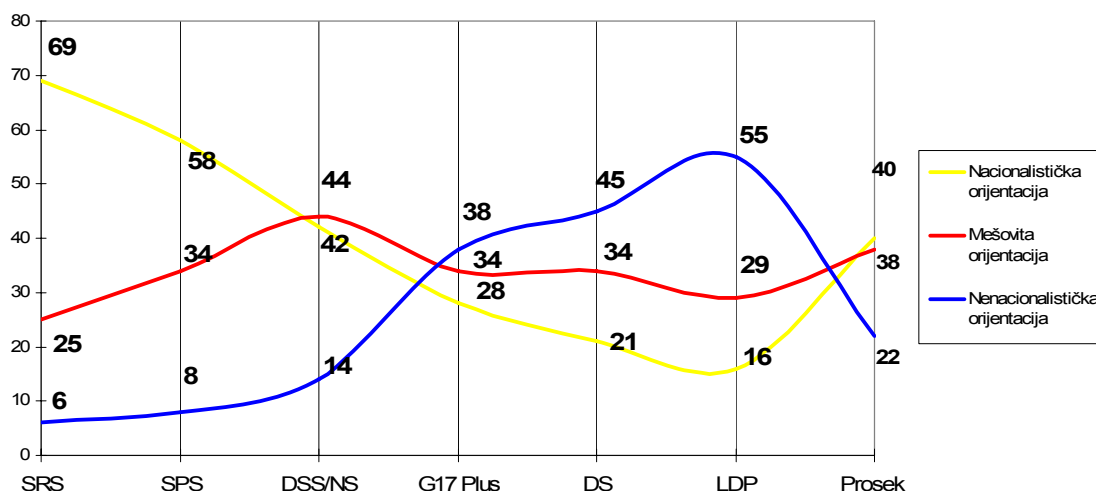
(12) Odnos prema naciji

Na sličan način kao i u slučaju odnosa prema međunarodnoj zajednici i Evropskoj uniji, istraživani su odnos prema sopstvenoj naciji u kontekstu političkih podela, koje se konkretizuju i u glasanju na predsedničkim izborima.

Na osnovu pet tvrdnji koje govore o odnosu prema naciji, sačinjen je pokazatelj u vidu indeksa nacionalizma (nacionalizma u vrednosno neutralnom smislu)⁷; u odnosu na ove tvrdnje, koje govore o ugroženosti nacionalnih interesa i „nacionalnog bića“, postoji znatno slaganje kod građana Srbije. Dve petine ispitanika iskazuje umerenu ili jaku orijentisanost i osetljivost na pitanja nacije i nacionalnog interesa. Gotovo isto toliko je onih koji su indiferentni ili imaju umerena nacionalna osećanja, dok je oko jedne petine ispitanika iskazalo umereno ili potpuno neslaganje sa tvrdnjama koje govore o značaju nacije i njenih interesa.

I u ovom slučaju, podele među pristalicama različitih stranaka su vrlo očigledne. Nacionalistička orijentacija je veoma raširena kod onih kojima je bliska SRS, a iza njih se nalaze simpatizeri socijalista (među kojima je ipak i znatan broj onih sa mešovitim osećanjima prema naciji!). Mentalitet „nacionalnog opasnog stanja“ kod glasača DSS-a i G 17 Plus je blizu proseka (što, između ostalog, govori o centralnoj poziciji kako ovih stranaka, tako i njihovih glasača). Kod onih kojima je bliska DS prevladava nenacionalistička orijentacija, koja je najzastupljenija u slučaju onih koji su bliski LDP-u.

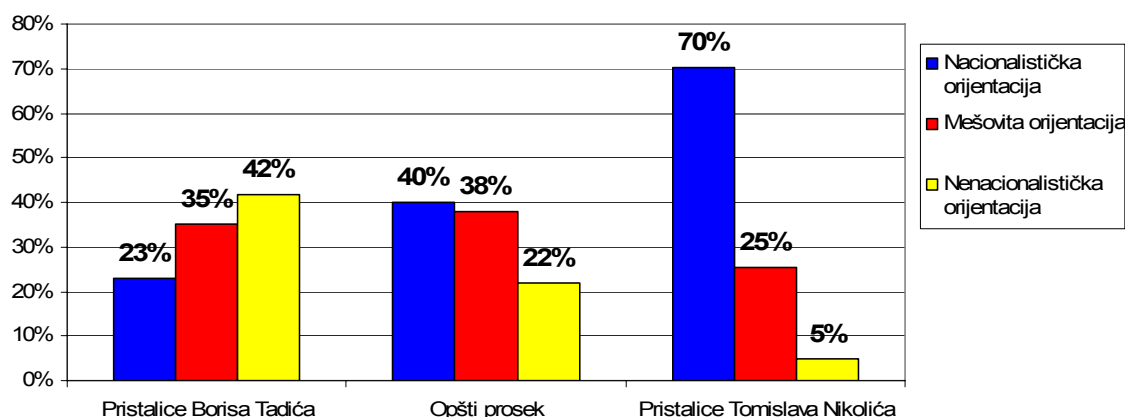
Grafikon 10. Odnos prema naciji i bliskost prema strankama

Kakve su orijentacije oni koji su izjavili da će u drugom krugu glasati za jednog od dva favorita za mesto budućeg predsednika Srbije? Situacija je i u ovom slučaju slična kao i kod odnosa prema međunarodnoj zajednici. Dok kod potencijalnih glasača kandidata Nikolića dominira nacionalistička orijentacija, obrnut slučaj nije kod glasača Borisa Tadića! Iako u njegovom slučaju dominiraju glasači koji imaju nenacionalističku orijentaciju, 23% njih je u velikoj meri zabrinuto za pitanja nacije i nacionalnih interesa. Ovo ponovo potvrđuje prilično veliku homogenost glasača Nikolića u drugom krugu i šarenolikost onih koji će glasati za Tadića.

⁷ Tvrdnje su glasile: moj narod ima mnogo neprijatelja, očigledno je da su se neke nacije zaverile protiv moga naroda, velik je broj izdajnika među pripadnicima moje nacije, naši nacionalni interesi su u današnjem svetu u svakom pogledu ugroženi i uvek treba da budemo spremni da branimo nacionalne interese, pa i ratom ako treba

Grafikon 11. Odnos prema naciji i glasanje za Tadića i Nikolića u drugom krugu

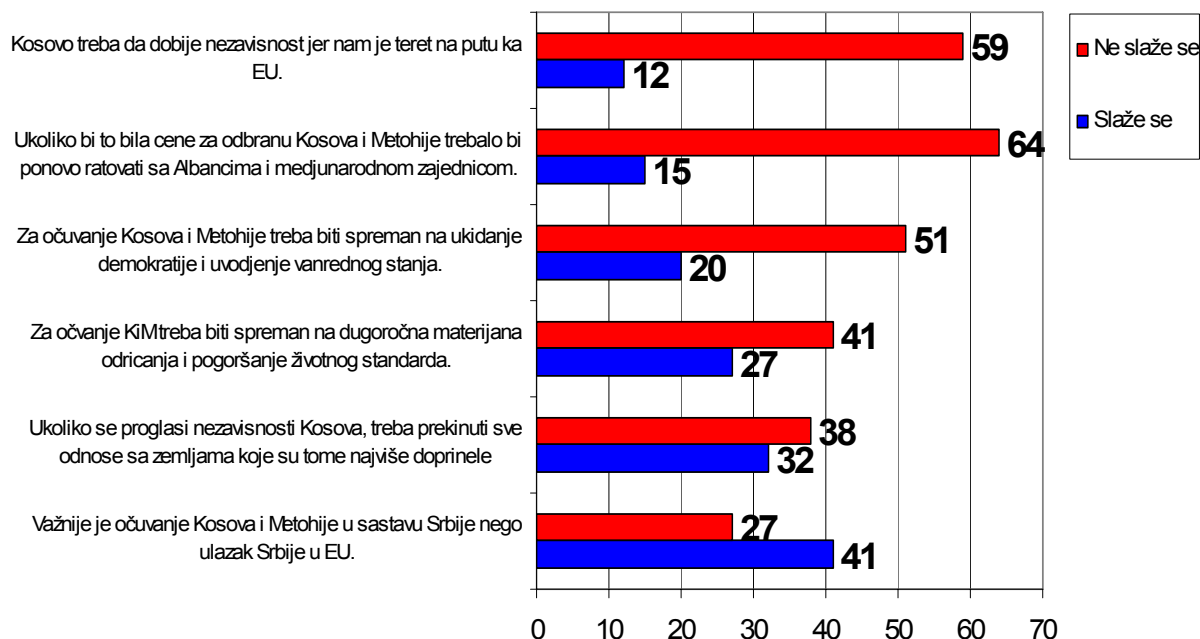

(13) Odnos prema Kosovu

Drugo značajno političko pitanje, pitanje rešenja statusa Kosova, već duže vreme je u fokusu istraživačkih napora CeSID-a. Nakon više istraživanja, u kojima se propitivala želja građana Srbije i njihova procena realnog ishoda kosovskih pregovora, prešlo se na utvrđivanje reakcija građana na moguće ishode pregovora.

U (nepostojećoj) dilemi - Kosovo ili EU, građani uvek biraju Kosovo! Da Kosovo treba da dobije nezavisnost i da nam je ono samo “kamen oko vrata” na putu evropskih integracija, smatra samo 12% ispitanika. I kod druge tvrdnje koja problematizuje odnos Kosova i EU postoji slaganje sa tim da je Kosovo ipak trenutno važnije. Kao i ranije, ovaj nalaz ima svoju interpretaciju u tome što je EU ipak još uvek nešto daleko građanima Srbije, dok po pitanju Kosova postoji snažna i bliskost i emotivna veza i reakcija.

Grafikon 12. Odnos prema Kosovu

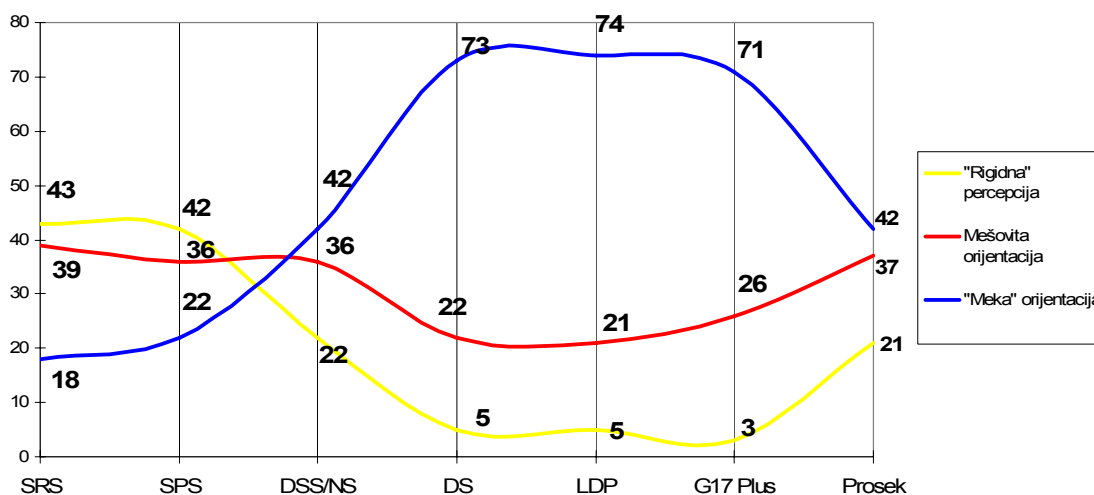
Građani su znatno osetljiviji kada im se pitanje rešenja kosovskog statusa suprotstavi nešto što im je znatno bliže i što neposrednije osećaju. Većina građana nije spremno da se odrekne svog

životnog standarda ili života u demokratskom uređenju zarad Kosova. U ekstremnom slučaju, slučaju potencijalnog rata, neslaganje je vrlo visoko (59% nije spremno na rat zbog Kosova).

Na osnovu pomenutih tvrdnji, napravljena je i jedinstvena skala odnosa prema Kosovu, koja govori o određenim „prosečnim“ odricanjima; „rigidna“ percepcija govori o ekstremnim reakcijama na situaciju u kojoj će Kosovo postati nezavisno. Jedna petina građana bi bila spremna na pomenutu „rigidnu“ reakciju (20%), 37% nije sigurno u to kako bi reagovalo, dok 43% ipak ne bi da podnosi previše žrtve za Kosovo.

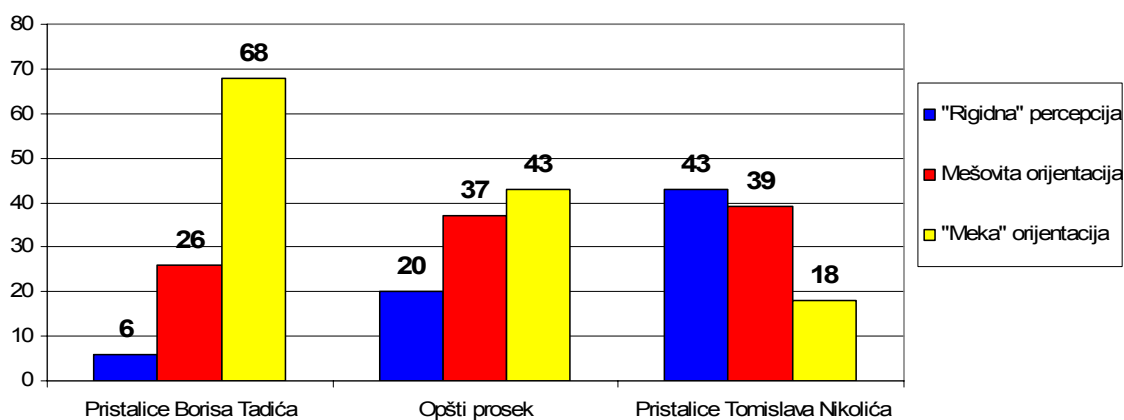
I u ovom slučaju, postoje značajne razlike među stranačkim simpatizerima. „Rigidnu“ orijentaciju iskazuje duplo više pristalica SRS i SPS nego što je to u slučaju proseka; simpatizeri DSS-a su na gotovo identičnom nivou kao i prosek, dok kog glasača DS-a, LDP-a i G 17 Plus dominira „meka“ orijentacija po pitanju odricanja i žrtvovanja za Kosovo. U ovom slučaju, G 17 Plus je znatno bliži LDP-u i DS-u nego u slučaju odnosa prema naciji, na primer.

Grafikon 13. Kosovo i bliskost prema strankama

Po pitanju odnosa prema žrtvovanju za Kosovo, postoji znatno veća homogenost potencijalnih birača Borisa Tadića nego birača Tomislava Nikolića! Velika većina Tadićevih simpatizera nije spremno ni na kakve žrtve, dok je svega 6% na to spremno. Sa druge strane, Nikolićevi birači nisu baš jedinstveni u ovom slučaju (Grafikon)

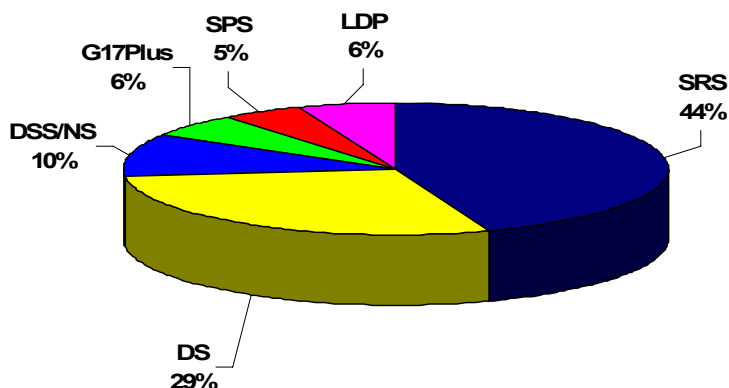
Grafikon 14. Odnos prema Kosovu i glasanje za Tadića i Nikolića u drugom krugu

(14) Partijska scena Srbije zima 2007/2008

U toku kampanje za predsednika Republike, koja još uvek traje, jedno od pitanja koje se nameće je i da li je došlo do određenih promena na partijskoj sceni Srbije. Gotovo godinu dana od poslednjeg izjašnjavanja građana na parlamentarnim izborima, barem prema ispitanicima koji su iskazali svoje političke preferencije, došlo je do određenih promena u izbornim opredeljenjima građana. SRS i DS su dve stranke koje beleže uzlazni trend, dok sve ostale stranke beleže nešto niži rejting od onog koji su imale u januaru 2007. godine.

Grafikon 15. **Trenutna izborna orijentacija birača**

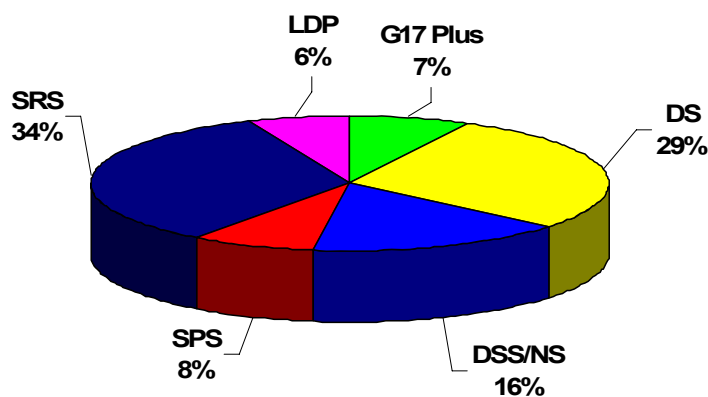

Međutim, pri zaključivanju o rejtingu stranaka i trendovima u toj oblasti, treba imati u vidu tri stvari.

Najpre, manje od polovine (44%) ispitanika je bilo spremno da odgovori za koju stranku bi glasali, dok je ostatak izjavio da je neodlučan, nije želelo da kaže za koga bi glasalo ili je tvrdio da neće izaći. U odnosu na realno prisutan broj birača u Srbiji (oko 5,5 miliona), ovaj broj iznosi oko 2,4 miliona birača, a to je za 1,7 miliona manje od izlaznosti na poslednjim parlamentarnim izborima. Upravo u ovoj razlici ćemo pokušati da nađemo deo objašnjenja za promenu odnosa snaga političkih partija, odnosno za razlike u njihovom rejtingu.

Druga dva faktora koja utiču na rejting stranaka su međusobno povezana. Naime, SRS i DS su dve najveće stranke u Srbiji; one predstavljaju polove političkog spektra i imaju široko i čvrsto jezgro pristalica. Očekivano je da van izbornog procesa za parlament one imaju nešto veći procenat pristalica nego stranke koje se nalaze u centru političkog spektra. Kada se govori o strankama iz centra, to se pre svega odnosi na DSS i G17 Plus, čije su stranačke podrške plitke i tek u izbornoj kampanji uspevaju da više nego ostale stranke ka sebi privuku neodlučne. Na sličan način na rejting

Grafikon 16. **Bliskost birača sa strankama**

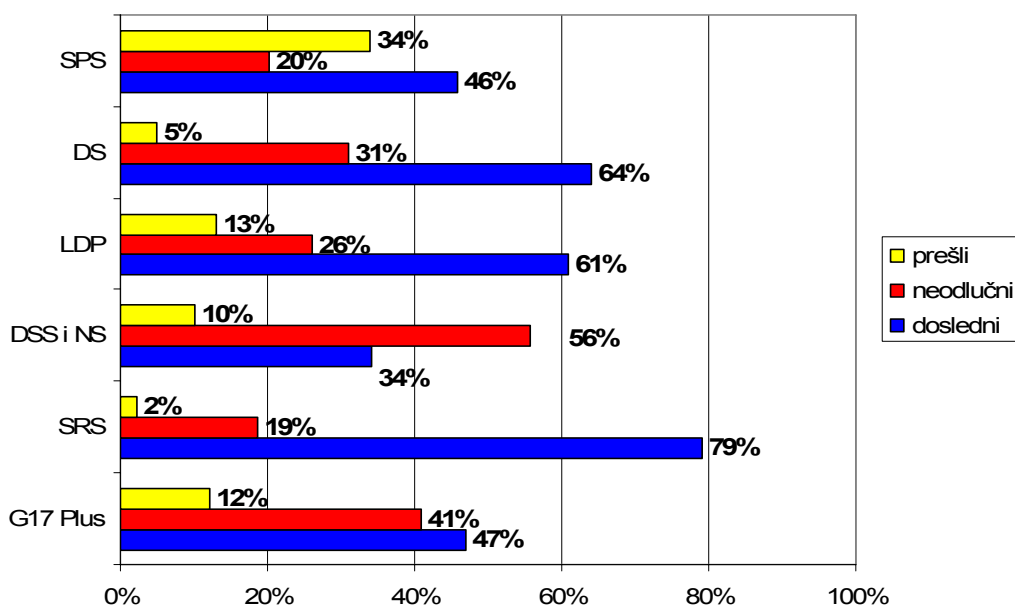
stranaka utiče i drugi faktor, izbori za predsednika Republike. Naime, Nikolić i Tadić su najozbiljniji kandidati za ovu političku funkciju, sva je prilika da će u drugom krugu oni odlučivati o pobedniku, te to dodatno daje krila rejtingu njihovih stranaka. Identifikacija birača se vrši i sa kandidatima, ali i sa strankama koje su ih predložile.

Da li je i u kojoj meri došlo do promena u partijskom spektru nedovoljno je zaključivati na osnovi pitanja za koga će birači glasati (izborna orijentacija). Neophodno je u igru uvesti i nekoliko drugih odgovora koji govore o političkoj identifikaciji birača.

Poćićemo od pitanja koje govori o bliskosti sa političkim strankama jer je na njega odgovorilo 58% ispitanika, što čini oko 3,2 miliona birača. Iako je ovo pitanje koje pokazuje manji stepen vezanosti za stranku nego izborna orijentacija, ono je dobro za objašnjenje u promenama rejtinga stranaka. Naime, ovaj odnos stranaka je drugačiji nego odnos koji postoji kada su u pitanju izborna orijentisani i sličan je izbornom rezultatu koje su stranke imale na poslednjim izborima. On dokazuje i tezu da pristalice ostalih stranaka (pre svega DSS-a i G17 Plus) imaju plitku podršku koja se ne vidi u rejtingu stranaka (izborna orijentisani). Primetno je da je došlo do jačanja dve najveće stranke, za po 5%, ali se to može pripisati efektima koje smo već naveli, polarizovanoj partijskoj sceni i predsedničkim izborima.

Da li je i u kojoj meri zaista i došlo do promena u biračkom telu Srbije pokušaćemo da objasnimo kroz odnos između ponašanja birača na poslednjim parlamentarnim izborima (januar 2007. godine) i trenutnoj izbornoj orijentaciji.

Grafikon 17. Raniji i budući politički izbor

Porast broja izbornih pristalica SRS duguje čvrstoj podršci velikog broja pristalica, tj. onih koje mi radno nazivamo **dosledni birači**⁸. Dosledne birače SRS čine osam od deset ispitanika koji su rekli da im je ova stranka bliska, da su za nju glasali i u ovom trenutku misle da je to i dalje njihov politički izbor. Kod DS i LDP ovaj procenat je niži (64%, odnosno 61%), dok je kod G17 Plus i SPS ispod jedne polovine (47%, odnosno 46%). Ovaj procenat je najniži kod DSS-a i iznosi oko jedne trećine - 34%. Očigledno je da SRS ne samo da je najveća stranka, već ima i najveći procenat čvrstih pristalica, te se time objašnjava njihovo povećano učešće u izborna orijentisanim (grafik 1). U odnosu na ranija izborna opredeljenja i bliskost ka strankama, izborna orijentisanih je manje za 800.000. Iako nema porasta u apsolutnim brojevima, SRS beleži porast u procentima u odnosu na druge stranke.

⁸ To su oni ispitanici kojima je politički izbor isti i kada je u pitanju raniji politički izbor, i kada je u pitanju bliskost sa strankom i kada je u pitanju buduće izborna opredeljenje. Ovakve glasače nazivamo i čvrstom stranačkom podrškom.

Drugu kategoriju birača čine oni koje radno nazivamo **neodlučnim biračima**. To su oni ispitanici koji su nam rekli da su ranije glasali za neku stranku, da im je ona i sada bliska, ali da su neodlučni kada je u pitanju njihov budući politički izbor. Ovakvih birača je najviše u podršci DSS-a i to iznosi više od polovine birača koji su za ovu stranku glasali (56%). U ovoj kategoriji birača za DSS-om sledi G17 Plus sa 41%, DS sa 31% i ostale tri stranke u čijoj je podršci oko jedne petine takvih birača. Ovi podaci dodatno argumentuju tezu o plitkoj podršci DSS-a i G17 Plus. Za kreatore izbornih kampanja i izborne štabove stranaka ovi birači su najznačajnija meta u izornoj kampanji.

Preostala je treća kategorija građana za koje kažemo da su napustili stranku, odnosno da su prešli u neku drugu. Naime, oni su izjavili da su ranije glasali za jednu stranku, ali da su sada odlučili da promene svoj politički izbor i nameravaju da glasaju za neku drugu političku stranku. Ovaj broj birača je najznačajniji kada je u pitanju pokušaj objašnjenja promena u bliskosti ka strankama i izornoj orijentaciji.

Kod pristalica SRS i DS ovaj broj je minimalan i iznosi 2%, odnosno 5%. Pored navedenog procenta čvrste podrške, činjenici da nemaju značajniji broj pristalica koji su ih u međuvremenu napustili, ove dve stranke duguju visok rejting u izornoj orijentaciji. Kod DSS, LDP i G17 Plus radi se o umerenom broju onih koji su napustili stranku. Naime od 10% onih koji nameravaju da „napuste” DSS, 5% njih se opredelilo da u budućnosti glasaju za DS, dok 4% planira da glasa za SRS. Od 13% pristalica LDP koji pripadaju ovoj kategoriji, u budućnosti njih 9% će glasati za DS. Slično je i sa G17 Plus gde će od ukupno 12% „prešlih” skoro svi glasati za DS (11%). Najveća promena je u strukturi pristalica SPS-a, naime jedna trećina onih koji su nekada glasali za ovu stranku planira da promeni svoj politički izbor. Svi oni su usmereni ka SRS i od 34% njih 31% kaže da bi glasalo za ovu stranku. Vidi se da su svi „prelazi” usmereni ka SRS i DS, pa to dodatno objašnjava njihov trenutni rejting.

Imajući u vidu sve ove podatke možemo zaključiti nekoliko stvari o trenutnom rejtingu stranaka. Pre svega, postoje trenutne promene u rejtingu stranaka i postoje konstante. Kada je u pitanju SRS njihov visok rejting je posledica oba faktora. U skupini od 2,4 miliona birača usled postojanja velikog broja doslednih pristalica ova stranka beleži rast u procentima, ali ne i u apsolutnim brojevima. Povećana razlika u odnosu na ranija izborna ponašanja i bliskost prema strankama, između SRS i DS je posledica činjenice da DS ima čak za 15% manje čvrstih pristalica. Kod ostalih stranaka još je manji broj čvrstih pristalica tako da je razumljivo da je trenutni rejting niži od potencijala. Ipak, radi se o trenutnim promenama, te će svako zagrevanje partijske scene usled predizbornih kampanja menjati ovaj raspored.

Tabela 17. **Motivacija pristajanja uz pojedine stranke (u %)**

Motivi	G17 Plus	DS	DSS	SPS	SRS	LDP
nacionalno pitanje	-	4	23	15	27	2
pitanja standarda	34	15	22	11	7	10
Evropska unija	13	28	5	-	2	34
demokratija	7	23	6	2	1	11
socijalna politika	7	4	6	20	8	4
lider i rukovodstvo stranke	13	17	19	7	25	23
zapošljavanje	23	5	4	2	7	2
odnos prema Kosovu	2	2	11	15	18	2
odnos prema S. Miloševiću	-	3	3	22	-	6
odnos prema Haškom sudu	-	-	1	4	6	4
ukupno	100	100	100	100	100	100

Međutim, jedna druga činjenica se izdvaja kao trend. Dve najveće stranke, SRS i DS polako polarizuju partijsku scenu. Ka njima se grupišu birači drugih stranaka koji su odlučili da promene svoje stranačke preferencije. Pored činjenice da se istraživanje izvodi u jeku predsedničke kampanje, indikativno je da postoje značajna pomeranja u stranačkim blokovima. Ovaj prelaz je

primetan u bloku SRS – SPS gde je čak jedna trećina pristalica SPS najavila promenu svojih izbornih preferencija. Upravo ovoj činjenici SRS duguje svoj izrazito visok trenutni izborni rejting. Sa druge strane, ova činjenica dovodi SPS na ivicu broja glasova koji im je neophodan ne nekim budućim parlamentarnim izborima da bi preskočili cenzus.

Sa druge strane, slično se dešava i sa DS, odnosno njemu bliskim G17 Plus i LDP-u. Ipak, ovaj se prelaz u određenoj meri može pripisati faktorima koncentracije i predsedničkom kampanjom, dosta je manji i jednako je raspoređen na sve tri stranke (DSS, G17 Plus, LDP). Da li je ovo trajniji trend ili je samo trenutni prikaz odnosa u ovom bloku moći će da utvrde buduća istraživanja javnog mnjenja.

Usko vezani uz stranačku podelu partijske scene Srbije su i motivi pristajanja uz političke stranke. Podela stranačkog spektra prema motivima pristajanja, uočeno je i u ranijim istraživanjima, stvara dva velika bloka. Jedan u kome su SRS i SPS, i drugi u kome su DS, LDP i G17 Plus. Pristalice DSS su po pravilu podeljene između ova dva bloka, sa tim što se nacionalne teme postavljaju kao zajedničke sa blokom SRS-SPS (nacionalno pitanje, Kosovo), dok se socijalne teme dele sa blokom DS-G17-LDP (standard i drugo).

(15) U susret predsedničkim izborima

Deo ovog CeSID-ovog istraživanja vezan je za predstojeće predsedničke izbore. To se pre svega odnosi na izlaznost birača, šanse kandidata, favorite za drugi izborni krug, ponašanje birača u eventualnom drugom krugu...

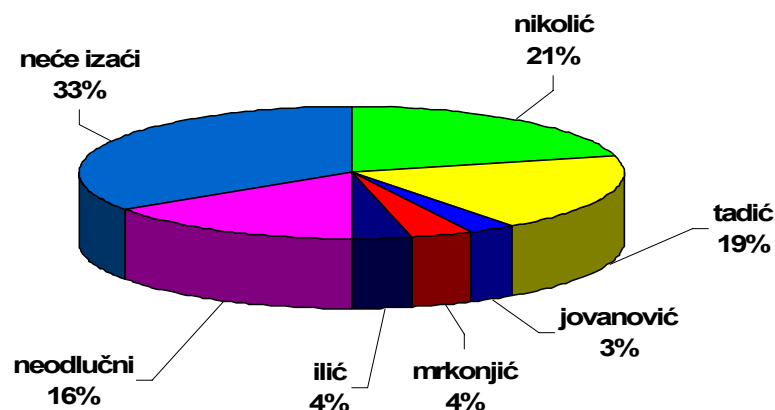
Kada je u pitanju izlaznost birača treba imati u vidu koliko je birača u mogućnosti da glasa na izborima. Nekoliko analiza koja su se bavila ovom temom dovela su nas do procene da biračko telo, ono koje je prisutno i može da glasa, u Srbiji broji oko 5,5 miliona birača. Stoga se svi procenti odnose na toliko biračko telo, a ne na formalni obim po biračkom spisku, koji iznosi 6,6 miliona birača.

Izlaznost smo merili preko dva parametra, očekivana izlaznost i sigurnost takvog ponašanja. Izlaznost nam je nagovestilo oko 70% posto birača, pri tome je u ovakvu odluku sigurno bilo 93% birača. To nas dovodi do izlaznosti koja iznosi oko 65% prisutnog biračkog tela, tačnije oko 3,6 miliona birača.

Ipak, kada je u pitanju procena izlaznosti, treba imati u vidu niz činjenica koje mogu u većoj ili manjoj meri da poremete date brojeve. Najpre, izlazak na izbore je u Srbiji još uvek socijalno poželjno ponašanje. Stoga je i jedan značajan broj birača, ponašajući se konformistički, rekao da će izaći na izbore mada to nije njihov definitivni stav. Sa druge strane, dva faktora su ključna kada je u pitanju motivisanost birača da izađu na izbore. Najpre, važnost samih izbora, odnosno funkcije koja se bira i trenutka u kome se to dešava, to jest određenje puta kojim će ići zemlja, „istorijski” trenutak. Drugi faktor koji presudno utiče na izlaznost jeste neizvesnost izbornog rezultata, odnosno mogućnost da relativno mali broj glasova prevagne na stranu jedne ili druge partije, jednog ili drugog kandidata. Oba ova faktora su u ovom trenutku, barem po potencijalima dosta visoko. Politike koje se nude daju dijametralno suprotstavljene vizije budućnosti zemlje, a pobednik će biti personifikovan u liku budućeg predsednika Srbije. S druge strane, kao i kod drugih agencija i ovo CeSID-ovo istraživanje pokazuje izjednačenu političku snagu favorita na izborima. Dakle, sa jedne strane postoji mogućnost da izlaznost bude niža od projektovane, ukoliko oni koji su iskazali konformistički stav ne izađu. Međutim, ukoliko se izborna atmosfera bude dodatno zagrejala, shodno dva ključna motiva koja smo naveli, moguće je da izlaznost bude i veća od predviđenog broja.

Od ukupnog broja onih koji su nagovestili izlaznost na izbore (3,6 miliona), 2,75 miliona birača zna kandidata za kojeg bi glasalo. Kada je u pitanju rejting pojedinačnih kandidata, već je nagovešteno da se dva kandidata izdvajaju kao favoriti za drugi krug. Radi se o Tomislavu Nikoliću i Borisu Tadiću. U ovom trenutku za prvog kandidata bi glasalo oko 1.150.000 birača, dok bi drugi kandidat imao 100.000 glasova manje.

Grafikon 18. Trenutni rejting kandidata

Pored ova dva kandidata, od preostalih devet kandidata izdvajaju se, sa približno istom podrškom Ilić, Mrkonjić i Jovanović. Treba napomenuti da je deo ovog istraživanja na terenu rađen i pre nego što Velimir Ilić objavio svoju kandidaturu i dobio podršku od DSS-a, tako da postoji mogućnost značajnih promena u njegovom rejtingu. Ukupan broj opredeljenih birača, odnosno onih koji u ovom trenutku znaju kandidata za koga bi glasali iznosi 2.750.000, što znači da je 850.000 birača neodlučno kada je u pitanju kandidat za koga bi glasali. Njihova neodlučnost može da završi u opredeljivanju za nekog od kandidata, ali i u mogućoj apstinenciji.

Izneti rejting kandidata je rezultat trenutnog stanja stvari i verovatno je da će se desiti odstupanja koja za različite kandidate mogu biti veća ili manja. U pokušaju projekcije tih promena važan je odnos između stranačke podrške i podrške pojedinim kandidatima. Nikolić u najvećoj meri podršku crpi iz stranačkih pristalica SRS, gde čak 83% njih (oko 900.000) kaže da će glasati za ovog kandidata. Pored njih, jedna desetina (oko 230.000) onih koji su rekli da im nijedna stranka nije bliska nagovestili su da će glasati za ovog kandidata. Iako je 8% onih kojima je SPS blizak nagovestio da će glasati za Nikolića, to je relativno mala podrška (oko 20.000) imajući u vidu obim ove skupine.

Sa druge strane, Tadićeva podrška je raznovrsnija. Pored 72% pristalica DS koji će glasati za Tadića (oko 660.000), značajnu podršku on može da očekuje od onih kojima je G17 Plus blizak (48%) ili oko 115.000 glasača, kao i od 23% pristalica DSS-a (oko 120.000 glasova). Neznatno manje, nego što je to slučaj sa Nikolićem, i Tadić može da računa na 9% glasove onih koji nisu stranački identifikovani (oko 210.000 glasova).

Tabela 18. Opredeljenje na predsedničkim izborima i bliskost prema strankama (u %)

	neodlučni, ne izlaze	Tomislav Nikolić	Boris Tadić	Čedomir Jovanović	Milutin Mrkonjić	Velimir Ilić	uku- pno
Bez stranke, 2.300.000	76	10	9	1	1	3	100
G17 Plus, 240.000	32	5	48	2	2	13	100
DS, 920.000	24	2	72	1	-	1	100
DSS/NS, 520.000	46	4	23		4	23	100
SPS, 240.000	31	8	-		59	2	100
SRS, 1.080.000	16	83	1		-	-	100
LDP, 200.000	16	4	7	70	2	2	100

Interesantno je da su preostali kandidati najviše usmereni na podršku birača koji su bliski strankama koje su ih i kandidovale za ovu poziciju. Mrkonjićeva podrška u najvećoj meri dolazi iz onih kojima je SPS blizak (59%) što iznosi oko 140.000 birača i to čini većinu njegove ukupne podrške. Jovanović svoje uporište ima u 70% onih kojima je blizak LDP (oko 140.000) i time se skoro iscrpljuje lista njegove podrške. Ilić crpi podršku iz tri različite grupe birača. Najpre, za njega će glasati 23% onih kojima je DSS/NS bliska opcija (oko 120.000 glasova), potom 13% onih

kojima je G17 Plus bliska stranka (oko 30.000 borača) i oko 3% onih kojima nijedna stranka nije bliska (70.000. birača).

Na osnovu ovih podataka i nagoveštene izlaznosti po stranačkim pristalicama pokušaćemo da utvrdimo okvire za izborne rezultate predsedničkih kandidata u prvom krugu. Kandidat Nikolić u daljem porastu izbornu odlučnih može da računa na jedan deo onih koji su rekli da ime je SRS bliska stranka, ali su još uvek neodlučni (oko 100.000) i na značajan broj iz kategorije onih koji su stranački neopredeljeni (oko 125.000). Tadić može da računa na pristalice stranke čiji je lider (oko 100.000), a koji su neodlučni. Pored njih može da računa na nešto manji broj iz kategorije neodlučnih (oko 75.000), nego je to slučaj sa Nikolićem. Značajnija podrška mu može doći još iz reda pristalica DSS (oko 50.000). Jovanović može da računa na još jedan deo glasova od pristalica LDP (oko 50.000) i na manji broj iz kategorije neodlučnih (oko 50.000). Mrkonjić dodatne glasove može očekivati jedino iz grupe neodlučnih, ali ne više od 50.000. glasova.

Već smo naveli da kod Ilića možemo očekivati značajne promene u odnosu na trenutni rejting. Naime, posle podrške rukovodstva DSS Ilić, u porastu izlaznosti Ilić može očekivati oko 100.000. glasova onih kojima je ova stranka bliska. Pored njih, on može dobiti podršku iz kategorije neodlučnih i ne treba zaboraviti podršku koju mu je uputio SDA Ugljanina, što mu u zbiru daje potencijalnih 100.000 glasova.

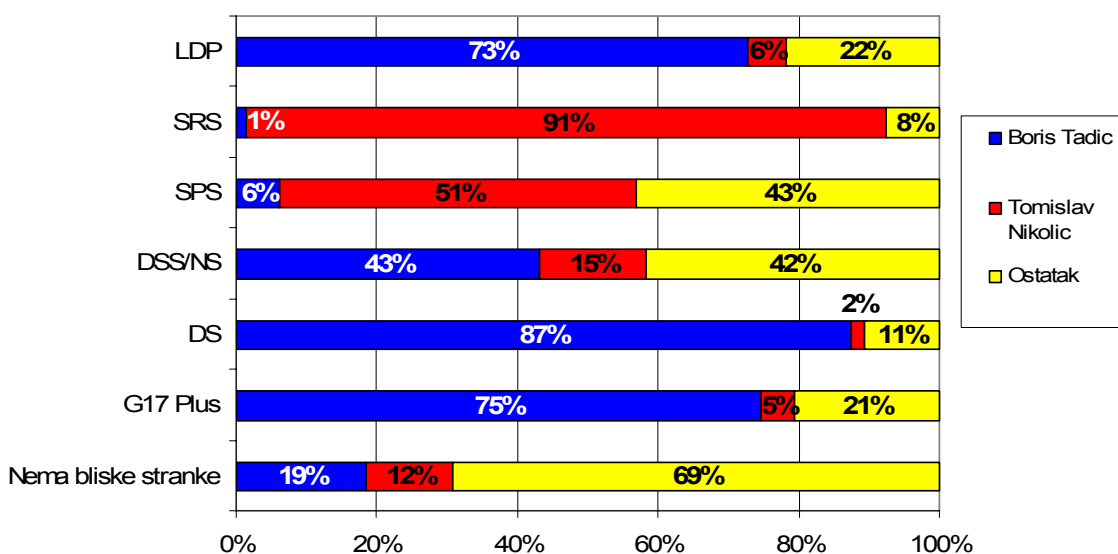
Tabela 19. Procene osvojenih glasova kandidata

	od	do
Tomislav Nikolić	1.150.000	1.375.000
Boris Tadić	1.050.000	1.175.000
Čedomir Jovanović	150.000	250.000
Milutin Mrkonjić	200.000	250.000
Velimir Ilić	200.000	400.000

Ova procena je zasnovana na izlaznosti koja bi bila između 3,4 i 3,7 miliona birača. Dodatni glasovi kandidatima su zbrajani na osnovu nekoliko parametara:

1. procenta izlaznosti koje su nagovestile pojedine grupe stranačkih pristalica,
2. na osnovu toga kako su se pojedine skupine stranačkih pristalica već izjasnile projektovani smo i eventualno glasanje neodlučnih koji pripadaju tim skupinama,
3. na osnovu bliskosti ili dalekosti koju su neodlučni iskazivali prema strankama čiji su kandidati u izbornioj trci.

Grafik 19. Opredeljenje stranačkih pristalica u drugom krugu

Sva je prilika, barem prema sadašnjem rejtingu, da će u drugi krug ući Nikolić i Tadić. Raznovrsnost stranačke podrške koju ima Tadić u drugom krugu donosi mu određenu prednost. Na pitanje za koga će glasati, ukoliko se u drugom krugu pojave ova dva kandidata 33% birača bi glasalo za Tadića, 27% za Nikolića, dok bi 40% njih najverovatnije apstinirali ili ne razmišlja o drugom krugu.

Kada je u pitanju stranačko opredeljenje i glasanje za pojedine kandidate u drugom krugu stvari su ostale slične kao i u prvom krugu. Pristalice DS (87%), G17 Plus (75%) i LDP (73%) će u najvećoj meri glasati za Tadića, dok će pristalice SRS (91%) i SPS (51%) glasati za Nikolića. Interesantno je da će se pristalice DSS/NS opredeljivati tri puta više za Tadića nego za Nikolića. Ipak, ostaje velika nepoznanica da li će birači koji su bliski ovoj stranci zaista i izaći na izbore i iskazati svoj politički izbor.

Prednost koju Tadić ima sastoji se u raznovrsnosti stranačke podrške koju dobija, ali je to istovremeno i njegova nedostatak. U drugom krugu, kroz kampanju će morati da motiviše glasače LDP i DSS da glasaju za njega. Imajući u vidu njihove ključne motive stranačkog opredeljenja čini se da će to biti dosta težak posao. Na rezultat u drugom krugu može da utiče i niz drugih parametara, te su moguća značajna iznenađenja. Postojeća prednost koju ima Tadić je samo na papiru, a da li će se realizovati u praksi zavisi od niza faktora. Sa druge strane, Nikolić ima jedinstvenu strukturu podrške i njegov posao u drugom krugu je lakši.

UMESTO ZAKLJUČKA...

Vrednosni i ideološki profil izbornih pristalica Borisa Tadića i Tomislava Nikolića

Pristalice Borisa Tadića	Pretežno...	Pristalice Tomislava Nikolića
75	raspoloženja pozitivne energije	61
75	odbacivanje politike S. Miloševića	12
64	liberalna demokratija	20
62	„meka“ percepcija kosovskog pitanja	7
56	demokratska orijentacija	13
54	teško podnošljivo stanje u društvu	81
54	optimizam	35
52	politički aktivitet	39
48	politička pasivnost	61
46	evropska orijentacija	3
26	poverenje u institucije	8
25	teško podnošljiv život	18
23	nacionalizam	70
21	antievropska orijentacija	68
19	nepoverenje u institucije	45
16	raspoloženja negativne energije	30
10	socijalizam	38
9	pesimizam	24
5	rigidna percepcija kosovskog pitanja	44
5	podrška politici S. Miloševića	51

Pristalice Borisa Tadića	Pretežno...	Pristalice Tomislava Nikolića
54	teško podnošljivo stanje u društvu	81
23	nacionalizam	70
21	antievropska orijentacija	68
75	raspoloženja pozitivne energije	61
48	politička pasivnost	61
5	podrška politici S. Miloševića	51
19	nepoverenje u institucije	45
5	rigidna percepcija kosovskog pitanja	44
52	politički aktivitet	39
10	socijalizam	38
54	optimizam	35
16	raspoloženja negativne energije	30
9	pesimizam	24
64	liberalna demokratija	20
25	teško podnošljiv život	18
56	demokratska orijentacija	13
75	odbacivanje politike S. Milosevica	12
26	poverenje u institucije	8
62	„meka“ percepcija kosovskog pitanja	7
46	evropska orijentacija	3

Rang prema veličini razlike u profilu pristalica predsedničkih kandidata

Pristalice Borisa Tadića	Pretežno...	Pristalice Tomislava Nikolića
75	odbacivanje politike S. Milosevica	12
62	„meka“ percepcija kosovskog pitanja	7
23	nacionalizam	70
21	antievropska orijentacija	68
5	podrška politici S. Miloševića	51
64	liberalna demokratija	20
56	demokratska orijentacija	13
46	evropska orijentacija	3
5	rigidna percepcija kosovskog pitanja	44
10	socijalizam	38
54	teško podnošljivo stanje u društvu	81
19	nepoverenje u institucije	45
54	optimizam	35
26	poverenje u institucije	8
9	pesimizam	24
16	raspoloženja negativne energije	30
75	raspoloženja pozitivne energije	61
48	politička pasivnost	61
52	politički aktivitet	39
25	teško podnošljiv život	18